

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Michaela Součková

**Problematické aspekty spojené
s procesem adopce v České republice**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Michaela Součková**

Vedoucí práce: **Mgr. Karolína Dobiášová**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

SOUČKOVÁ, Michaela. *Problematické aspekty spojené s procesem adopce v České republice*. Praha, 2014. 54 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra veřejné a sociální politiky. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Karolína Dobiášová.

Abstrakt

Následující bakalářská práce se zabývá problematickými aspekty, které jsou spojeny s procesem adopce v České republice. Blíže se zaměřuje na tyto aspekty v kontextu nové legislativní úpravy, změněné novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí a účinností nového občanského zákoníku. Bakalářská práce má tři části: teoretickou, analytickou a empirickou. Teoretická část je věnována ukotvení vybrané problematiky v teoretických konceptech psychické deprivace a teorie byrokracie. Dále jsou zde vysvětleny základní hodnoty, které s tématem adopce úzce souvisejí, a použité metody. Součástí teoretické části je také legislativní vymezení základních pojmů, týkajících se náhradní rodinné péče. Obsahem analytické části je popis jednotlivých fází procesu zprostředkování adopce v České republice, a to od prvních úvah až po přijetí dítěte. Empirická část je věnována kvalitativnímu šetření, jehož cílem je vyhledávání problematických aspektů procesu adopce ve výpovědích komunikačních partnerů. Získané poznatky jsou dále zkoumány z hlediska provázanosti a interpretovány ve čtyřech vytvořených kategoriích. Hlavními poznatky jsou: negativní vliv pobytu v kojeneckém ústavu na vývoj dítěte, prodloužení procesu adopce z důvodu nedostatečného personálního vybavení institucí zajišťujících zprostředkování adopce, rozdíly v postupech jednotlivých krajů způsobených nedostatečným financováním a nadbytečnost některých součástí odborných příprav zájemců o osvojení dítěte.

Abstract

The following bachelor thesis deals with the problematic aspects associated with the process of adoption in the Czech Republic. Closely, it focuses on these aspects in the context of the new legislation, changed by the amendment to the Act on social and legal protection of children and the effectiveness of the new Civil Code. The thesis has three parts: theoretical, analytical and empirical. The theoretical part is devoted to anchor chosen issues in the theoretical concepts of psychological deprivation and the theory of bureaucracy. There are also explained the basic values that the topic of adoption are closely related, and the methods used. The theoretical part also content the legislative definition of basic concepts related to the foster care. The analytical part includes a description of the individual phases of the mediation process of adoption in the Czech Republic, from first consideration to adopting a child. The empirical part is devoted to qualitative research whose goal is to identify problematic aspects of the adoption process in the testimonies of the communication partners. The obtained findings are examined in terms of consistency and interpreted in four categories created. The main findings are: negative influence of stay in the nursery of the Institute, for development of the child, prolongation of the adoption process because of insufficient staffing of institutions providing mediation adoption, differences in the procedures of individual regions due to lack of funding and the redundancy of some part of the professional preparation of candidates for adoption of a child.

Klíčová slova

adopce, osvojení, proces osvojení, problematické aspekty osvojení, legislativní změny, Česká republika

Keywords

adoption, adoption procedure, the problematic aspects of adoption, legislative changes, Czech Republic

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 15. 5. 2014

Michaela Součková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Karolíně Dobiášové za vedení práce, laskavý přístup a cenné rady. Zvláštní poděkování patří Andree Tauberové za neustálou motivaci, cenné rady a trpělivost. Dále bych ráda poděkovala své rodině za podporu a péči v celém čase studia. Na závěr bych také ráda poděkovala všem komunikačním partnerům za jejich ochotu a otevřenost.

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

PŘEDPOKLÁDANÝ NÁZEV BAKALÁŘSKÉ PRÁCE:

Adopce v kontextu legislativních změn.

Adoption in the context of legislative changes.

AUTOR PRÁCE: Michaela Součková

STUDIJNÍ OBOR: Sociologie a sociální politika

KONZULTANT: Mgr. Karolína Dobiášová

1. Vymezení předmětu zkoumání a strukturace výzkumného tématu

Tématem této práce je problematika adopce z hlediska legislativních změn a jejich vlivu na proces osvojení dětí v České republice. Klíčové pro náhled legislativních změn v této problematice budou změny, které proběhly v rámci novely zákona z listopadu roku 2012. Ústředním tématem této práce tedy bude právě osvojení dítěte, a to v obou jeho formách, zrušitelném a nezrušitelném. Nejprve bude adopce v rámci teoretické části nahlížena obecně, následovat bude charakteristika jednotlivých aspektů, které s osvojením souvisejí. Jedním z nich bude proces zprostředkování náhradní rodinné péče, který je upravován §19a zákona o sociálně-právní ochraně dětí. [MPSV 2013, online] Dále bude následovat analýza z hlediska legislativního procesu a souvisejících změn, které byly ustanoveny již zmíněnou novelou zákona z konce roku 2012.

V praktické části se poté práce zaměří na konkrétní zkušenosti a poznatky ze strany odborníků a expertů v oblasti adopce, která bude doplněna o osobní zkušenost žadatelů o osvojení dítěte. Předmětem zájmu budou především kritická místa, která ze strany legislativního ukotvení způsobují, že proces zapojování dětí do nových rodin, je natolik komplikovaný a zdlouhavý, že brání snadnému přechodu těchto dětí do tak potřebného prostředí domova a rodinné péče.

Použitá literatura:

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Proces zprostředkování náhradní péče.* Cit. 4. 6. 2013. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14502>

2. Teoretická východiska

Teoretická část této práce bude zaměřena na teorii Langmeiera a Matějčka „Psychická deprivace v dětství“ (1963). Teorie těchto dvou autorů, která nese svůj význam na mezinárodní úrovni, zpracovává koncepci „psychické deprivace na základě víceúrovňového pojetí psychických potřeb.“ Přičemž je toto pojetí dále

děleno na čtyři úrovně potřeb – senzomotorické, kognitivní, emoční a sociální. Později však Matějček přidal ještě pátou potřebu, kterou vyčlenil z potřeb sociálních, a to potřebu životní perspektivy, která formuje lidské představy o budoucnosti a osudu. [Koluchová 2004, 1-2] Právě uspokojování těchto potřeb je klíčové pro správný psychický vývoj, který je podporován umístěním deprivovaných dětí v náhradní rodinné péči.

Použitá literatura:

KOLUCHOVÁ, Jarmila. *Teoretická východiska pěstounské péče.* In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů: polarita a vzájemné obohacování: sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004.*

3. Legislativní vymezení adopce

Klíčovým pojmem pro tuto práci je adopce, ovšem pro lepší definování tohoto pojmu je důležité nejprve zasadit tento koncept do kontextu. Adopce neboli osvojení je součástí náhradní rodinné péče, respektive jednou z jejích forem. Dle zákona o rodině, č.94/1963 Sb., jsou formy náhradní rodinné péče v České republice následující: „svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounská péče; poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje, osvojení“, a to zrušitelné a nezrušitelné. [MPSV 2013, online] Tyto dvě formy osvojení jsou upravovány dle zákona o rodině, „přičemž o nezrušitelném osvojení může soud rozhodnout jen u dítěte, které je starší 1 roku věku. Zrušitelné osvojení může soud z vážných důvodů zrušit na návrh osvojence nebo osvojitele.“ Pokud dojde ke zrušení osvojení, dochází k opětovnému vzniku vazeb dítěte, včetně všech práv a povinností, k jeho původní rodině. [MPSV 2013, online]

Použitá literatura:

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Formy náhradní péče: Osvojení.* Cit. 4. 6. 2013. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14501#5>

4. Cíle bakalářské práce

Hlavním cílem této bakalářské práce bude analyzovat současnou situaci v oblasti osvojování dětí a poskytnout přehled o problematice aspektů legislativního procesu adopce. Tato práce by tedy měla poskytnout lepší vhled do dotčené problematiky, ovšem neklade si za cíl předkládat konkrétní návrhy na řešení či zlepšení. Spíše než to, bude možné skrze uvedené informace a poznatky upozornit na změny a problematické aspekty, které se v této problematice vyskytují.

5. Výzkumné otázky a hypotézy

Jaké jsou obecné trendy v oblasti adopce?

Jaký je současný stav zprostředkovávání náhradní rodinné péče?

Jaké změny se udály v této problematice z hlediska legislativy?

Jaká kritéria musí žadatelé splňovat, aby jim bylo osvojení umožněno?

Jaké jsou lhůty pro umístění dětí do rodin žadatelů?

Jaké problémy provázejí proces osvojení?

6. Metody a prameny

V rámci teoretické části bude práce zaměřena na studium literatury a dokumentů, které poskytnou základní charakteristiky tématu. Konkrétní dokumenty budou z oblasti legislativy, například zákony (o rodině, sociálně-právní ochraně dětí atd.) a k nim navazující novely (výše zmiňovaná novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí). V praktické části bude práce především postavena na rozhovorech s aktéry této oblasti, a to jak s odborníky z prostředí náhradní rodinné péče, tak s konkrétními žadateli o osvojení dítěte.

7. Předpokládaná struktura bakalářské práce

- 1) Úvod
- 2) Teoretická východiska
- 3) Metody
- 4) Deskriptivní část
- 5) Analytická část
- 6) Závěry

8. Základní literatura k tématu

Hrušáková, M., Králíčková, Z., 2001. České rodinné právo. vydání druhé, opravené, doplněné. Brno: Doplněk.

Konečná, H. 2009. Na cestě za dítětem: Dvě malá křídla. Praha: Galén.

Matějček, Z., 1994. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál.

Matějček, Z. a kol., 2002. Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál.

Vodák, P. a kol., 1967. Problémy osvojení dětí. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, n. p..

Právní normy

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, z roku 2012.

Elektronické zdroje

Ministerstvo práce a sociálních věcí:

Proces zprostředkování náhradní péče. Cit. 4. 6. 2013. Dostupné z:

<http://www.mpsv.cz/cs/14502>

Novela zákona OSPOD. Cit. 4. 6. 2013. Dostupné z:

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/14225/novela.pdf>

Formy náhradní péče: Osvojení. Cit. 4. 6. 2013. Dostupné z:

<http://www.mpsv.cz/cs/14501#5>

V Praze dne

Konzultant: Mgr. Karolína Dobiášová

Autor práce: Michaela Součková

Podpis:

Podpis:

Obsah

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM.....	4
PROHLÁŠENÍ.....	6
PODĚKOVÁNÍ.....	7
OBSAH	1
ÚVOD.....	3
1. KONCEPTUÁLNÍ VYMEZENÍ PRÁCE	5
1.1 Teoretická východiska.....	7
1.1.1 Psychická deprivace	7
1.1.2 Teorie byrokracie.....	9
1.2 Hodnotová východiska.....	9
1.2.1 Význam rodiny	10
1.2.2 Solidarita	10
1.2.3 Sebenaplnění.....	11
1.2.4 Otevřená budoucnost	12
1.3 Výzkumné cíle a otázky	13
2. METODICKÝ PŘÍSTUP.....	14
2.1 Použité metody.....	15
2.1.1 Design výzkumu	16
2.2 Výběrový soubor	17
2.2.1 Sběr dat.....	19
2.3 Analýza získaných dat.....	19
3. NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE.....	21
3.1 Formy náhradní rodinné péče v České republice.....	22
3.1.1 Svěření do péče jiné osoby.....	23
3.1.2 Adopce (osvojení)	23
3.1.3 Pěstounská péče.....	23
3.1.4 Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	24
3.1.5 Poručenství	25
3.2 Adopce (osvojení)	26
3.2.1 Právní úprava osvojení.....	26
3.2.2 Přímá (otevřená) adopce	27
3.3 Fond ohrožených dětí.....	28
3.3.1 Projekt Klokánek.....	28

4. PROCES ADOPCE V ČESKÉ REPUBLICE.....	30
4.1 <i>Dítě vhodné k osvojení.....</i>	30
4.2 <i>Postup žadatelů o osvojení dítěte.....</i>	31
4.2.1 <i>Období rozhodování</i>	31
4.2.2 <i>Kontaktování úřadu</i>	32
4.2.3 <i>Návštěva sociální pracovnice</i>	32
4.2.4 <i>Odborné posouzení</i>	33
4.2.5 <i>Přípravný kurz a rozhodnutí o (ne)zařazení do evidence.....</i>	34
4.2.6 <i>Příprava na přijetí dítěte</i>	35
4.3 <i>Péče před osvojením</i>	36
5. VÝSLEDKY EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ.....	37
5.1 <i>Pobyt dítěte v kojeneckém ústavu</i>	38
5.2 <i>Legislativa a role byrokracie v procesu osvojení</i>	41
5.3 <i>Proces zprostředkování osvojení</i>	44
5.4 <i>Náležitosti v procesu příprav a jejich význam</i>	47
ZÁVĚR	52
POUŽITÁ LITERATURA.....	55
SEZNAM PŘÍLOH.....	59
PŘÍLOHY	60

Úvod

Následující práce se zabývá problematickými aspekty procesu adopce v České republice. Tyto aspekty jsou mimo jiné nahlíženy v kontextu legislativních změn, ke kterým došlo novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, z listopadu roku 2012 a přijetím nového občanského zákoníku, č. 89/2012 Sb. v platném znění, na začátku roku 2014. Konkrétně je tato práce zaměřena na změny v procesu osvojování dětí v České republice a vliv těchto změn na proces adopce.

Dlouhá léta Česká republika čelí kritice za podobu systému péče o ohrožené děti, který navzdory stupni vyspělosti naší země, nedosahuje úrovně ostatních vyspělých států. Proto se rozhodli čeští zákonodárci přistoupit k reformě stávající právní úpravy systému řídicího péči o tyto děti. Mezi hlavní třecí plochy v této problematice patří umístování malých dětí do kojeneckých ústavů. Každoročně je totiž v České republice umístováno do ústavní péče zhruba dva tisíce dětí ve věku do tří let. (MPSV 2013a, online)

V rámci národního akčního plánu byly stanoveny tři základní cíle transformace a sjednocení systému péče o tyto děti. Zde kromě sjednocení a zkvalitnění systému péče o ohrožené děti, je uvedena snaha o snížení počtu dětí ve věku do tří let v ústavní péči. (MPSV 2014c, online)

Navíc vzhledem k faktu, že v posledních letech stále dochází k navyšování věku matek při početí prvního dítěte (CZSO 2013b, online) a zároveň k relativnímu poklesu úhrnné plodnosti (CZSO 2013a, online), vyvstává adopce, jako další možnost pro založení rodiny.

Pokud bude zmíněný trend odkládání těhotenství při současném rostoucím průměrném věku matek i nadále postupovat, je zde předpoklad neschopnosti pořídit si biologického potomka ze strany žen. Z uvedených důvodů, je klíčové, aby byl proces adopce v České republice, co nejméně problematický a umožňoval rychlé umístování dětí do rodin žadatelů, což je jeho primární funkcí.

Tato práce se tedy kromě výše zmíněného zaměřuje na to, zdali popsany trend rodičovství v pozdějším věku způsobuje zvýšení zájmu o adopci a jestli se díky němu daří umístit více dětí z ústavní péče do rodinného prostředí.

Dalším hlediskem, které je v rámci této práce nahlíženo, je role byrokracie, jakožto možného prodlužujícího faktoru působícího v procesu adopce. Tento možný vliv je v rámci empirického šetření konfrontován s názory a zkušenostmi komunikačních partnerů, jejichž stanoviska by měla tento vstupní předpoklad rozřešit.

Práce je strukturována na celkem tři celky – teoretickou, analytickou a empirickou část. Přičemž její první část, je věnována teoretickým a hodnotovým východiskům, které se zabývají teoriemi a základními hodnotami, které s tématem souvisejí.

Analytická část je zaměřena na studium literatury a analýzu konkrétních dokumentů z oblasti legislativy, například zákony (nový občanský zákoník) a na ně navazující právní dokumenty (vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

Třetí část je zaměřena na konkrétní zkušenosti a poznatky ze strany odborníků a expertů v oblasti adopce, která je doplněna o osobní zkušenost osvojitelky a žadatelů o osvojení dítěte. Předmětem zájmu jsou především kritická místa, která způsobují komplikace při procesu zprostředkování náhradní rodinné péče, a brání snadnému přechodu opuštěných dětí stabilního domova a rodinného prostředí.

1. Konceptuální vymezení práce

V souvislosti s výše zmíněným trendem posledních let, kdy dochází ke zvyšování věku matek při narození prvního dítěte, dochází zároveň k růstu počtu párů, které mají problémy s přirozenou reprodukcí. Matějček (2002) uvádí, že je v České republice zhruba 13 % neplodných párů. Zároveň však dodává, že hodnocení nárůstu je problematické, vzhledem k tomu, že sledování neplodnosti nemá na území České republiky dostatečnou historii. (Matějček 2002, 54) Vedle tohoto faktu také dochází každoročně k umístování více jak tisíce dětí do kojeneckých ústavů, z toho pouze zhruba polovina těchto dětí je propouštěna do vlastních rodin. Kromě tohoto faktu došlo ještě od roku 2008 ke zvýšení tohoto počtu, a nyní se tato hodnota pohybuje již kolem dvou tisíců umístovaných dětí každý rok. (ÚZIS 2013, 6)

Vzhledem k popsané situaci, se jeví adopce jako nejlepší vhodné řešení situace, která uspokojí potřeby na obou stranách – opuštěných dětí i reprodukčně problematických párů. Z právě popsaného vyplývá, že je naprosto klíčové umožnit přijetí dítěte rodinám a jednotlivcům žádajícím o osvojení, a to co nejméně problematickou cestou.

V tomto ohledu se přikláním k názoru autorů Langmeiera a Matějčka, kteří ve společném díle *Psychická deprivace v dětství*, vyložili teorii, jenž poukazuje na možnost vzniku vývojových poruch v návaznosti na prožití deprivace, kdy dochází k neuspokojení určitých potřeb. Této teorii se věnuji dále v kapitole 1.1.1 věnované právě konceptu psychické deprivace.

Navzdory poválečnému „zlepšení hygienických poměrů v ústavech a pokroku ve všech oblastech lékařství vedl (výzkum) k důležitému poznatku, že u dětí vychovávaných ústavně lze podstatně snížit úmrtnost a zabránit zhoubným epidemiím, že však přesto jsou tyto děti ve srovnání s dětmi z rodin méně odolné vůči nepříznivým zevním vlivům a že se vyvíjejí opožděně a nerovnoměrně. Rozhodující podíl na tomto nepříznivém stavu bylo nutno přisoudit činitelům psychickým.“ (Langmeier, Matějček 2011, 16-17)

Rozbor jednotlivých období, která se v historii problematikou psychické deprivace zabývají, obsahuje mimo jiné také názor, že je možné zmírňovat či předcházet deprivacním poruchám u dětí pobývajících v ústavní péči. Tento názor je postavený na dokonalé vybavenosti dětských ústavů. Hovoří se zde o hmotném i personálním zajištění těchto zařízení a také zabezpečování respektu vůči osobnosti každého jedince, který se vyskytuje v takovéto péči. (Langmeier, Matějček 2011, 16)

Tento přístup k ústavní péči je samozřejmě velice dobrým způsobem, jak opuštěným dětem zajistit podmínky, co nejvíce podobné prostředí domova, ať již jen jako přechodné řešení před umístěním do náhradní rodiny nebo trvalá varianta péče, před dosažením věkové hranice pro samostatnost jedince.

Navzdory tomu, že tento způsob řešení se zdá být jakkoli přijatelný pro vytvoření odpovídajících podmínek pro správný vývoj jedinců, je možnost jeho praktického použití nepravděpodobná. Žijeme ve společnosti, kdy je snahou zaměstnavatelů ze svých zaměstnanců vytěžit maximum, při co nejnižších nákladech, a to i za cenu kladení vyšších nároků na menší počet zaměstnanců. (Kuchař 2007, 11)

Pokud by ovšem zařízení ústavní péče chtěla tento způsob fungování, navzdory potřebě zvýšení počtu zaměstnanců a úpravy provozu, akceptovat, pak by provozování těchto zařízení vyžadovalo mnohem vyšší finanční rozpočet. Ovšem je otázkou, zda je tento způsob, vzhledem k současnému stavu české ekonomiky, z hlediska financování realizovatelný. Proto při zvažování této teorie docházím k závěru, že tímto způsobem nelze zabezpečit v důsledku podzaměstnanosti vhodné podmínky pro vývoj osobnosti všem dětem umístěným v ústavní péči. Proto se stále jeví být tím nejlepším řešením situace usnadnění přechodu z ústavní péče do nových rodin.

Jednou z možností, jak opuštěným dětem usnadnit cestu do nových domovů, případně zmírnit negativní dopady při dočasném odloučení od své rodiny, je projekt Fondu ohrožených dětí s názvem Klokánek. Představuje formu dočasné náhradní péče rodinného typu, o kterém podrobněji pojednává kapitola 3.3.1 Projekt Klokánek, viz dále.

Poslední a neméně důležitou možností, která zároveň eliminuje výskyt psychické deprivace, je přímá adopce. Tímto způsobem dochází k vynechání stresujícího pobytu dítěte v kojeneckých ústavech a umožňuje dítěti plynulý přechod přímo do prostředí vhodného pro jeho správný vývoj. (FOD 2013c, online) Konceptu otevřené adopce se bude blíže věnovat kapitola 3.2.2, viz dále.

Předpoklad, se kterým vstupuji do tématu své bakalářské práce, je takový, že se čeští zákonodárci pokusili v podobě novelizace zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, z konce roku 2012, o zjednodušení umisťování dětí z ústavní péče do rodin. Avšak i nadále bude proces adopce zdlouhavý a nevýhodný pro obě strany, jak pro žadatele, tak i pro osvojované děti.

V rámci rozpracování těchto svých vstupních předpokladů, jak bylo již předesláno v úvodu této práce, bych ráda také zakomponovala roli byrokracie, jakožto podstatné součásti procesu adopce, ale také možného aspektu ovlivňujícího délku tohoto procesu.

1.1 Teoretická východiska

Obsahem následujících dvou podkapitol je vymezení teorií, které jsou v rámci mé bakalářské práce využívány jakožto teoretická zastřešení pro tuto práci.

1.1.1 Psychická deprivace

Psychická deprivace je stav dítěte, kdy dochází k neuspokojení jedné či více jeho potřeb. *„Představuje psychické strádání, které negativně ovlivňuje další vývoj dítěte a dokonce i jeho způsob existence v dospělosti.“* (Langmeier, Matějček 2011, 7) Teorie psychické deprivace je pro práci klíčová, jak již bylo předesláno v první kapitole, především z toho důvodu, že poukazuje mj. na důsledky ústavní péče, a to zvláště v raném věku dítěte.

Vzhledem k faktu, že cílem této práce je zmapovat faktory ovlivňující proces adopce v České republice, jeví se tato teorie býti esenciálním a zastřešujícím teoretickým konceptem, který zdůrazňuje důležitost urychlení procesu adopce a zkrátit tak cestu opuštěných dětí do nových rodin.

Pro potřeby své práce jsem se rozhodla opřít o teorii z výše citovaného díla *Psychická deprivace v dětství* autorů Langmeiera a Matějčka. Navzdory tomu, že původní vydání této knihy je datováno k roku 1963, a mohlo by se zdát, že zde uvedené závěry mohou být již překonány, jsem se z těchto rozhodla čerpat, konkrétně z jejího čtvrtého vydání z roku 2011. Přikláním se totiž k názoru Marie Vágnerové, která se v předmluvě knihy vyjádřila takto: „Doba, která uplynula od jejího prvního vydání v r. 1963, je dostatečně dlouhá na to, aby spolehlivě prověřila kvalitu čehokoli. V případě této publikace lze říci, že většinu jejího obsahu tvoří to, co je stále platné a co potvrdil další vývoj.“ (Langmeier, Matějček 2011, 7)

Hlavní myšlenkou výše uvedené teorie, o kterou se práce opírá, je nevhodnost pobytu dětí v ústavní péči v raném věku dítěte, a to hlavně z hlediska jeho negativního vlivu na jejich celkový vývoj. Obecně lze říci, že pobyt v ústavní péči má za následek „horší vývoj ústavních dětí po stránce intelektové, emoční a charakterové“, při srovnání s vývojem dětí vyrůstajících v rodinném prostředí. (Langmeier, Matějček 2011, 119)

Princip této teorie byl také potvrzen v rámci dlouhodobého výzkumu zaměřeného na následky psychické deprivace, který porovnává vývoj a stav lidí, kteří byli od útlého věku vychováni v ústavní péči „s dětmi vyrůstajícími v individuální pěstounské péči, SOS dětských vesničkách a ve vlastní rodině.“ Výsledky uvedeného výzkumu byly publikovány roku 1997, ve společném díle prof. PhDr. Zdeňka Matějčka, PhDr. Věduny Bubleové a PhDr. Jiřího Kovaříka s názvem *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. Zjištění plynoucí z tohoto výzkumu potvrzují, již dříve prokázaný, negativní vliv pobytu v ústavní péči na vývoj osobnosti.* (FOD 2014b, online)

1.1.2 Teorie byrokracie

Weberovo pojetí byrokracie je z hlediska formálního považováno za nejvíce racionální formu vykonávání moci, která je vhodná pro spravování rozsáhlé společnosti. Zároveň je zde riziko, že dojde k odosobnění a následně k „*dehumanizaci společnosti*.“ (Keller 2004, 275) Avšak původním smyslem byrokratizace společnosti je snaha o zjednodušení systému distribuce moci, díky které by bylo možné vykonávat veřejnou správu „*ve velkém měřítku*.“ (Keller 2007, 11)

Pravidla nastavená pro správu prostřednictvím byrokracie získávají mnohdy opačný význam vůči tomu, pro který vznikla. Je to dáno především tím, že v jisté konkrétní situaci, ve které tato pravidla vznikla, odpovídala stavu společnosti a opravdu měla adekvátní vliv působící na zvýšení účinnosti její organizace. Tato situace však není stálá a se změnou podmínek se vytvořený systém stává překážkou, jež naopak stojí v cestě úspěšnému řešení proměnlivých společenských cílů. (Keller 2007, 10-11)

Můžeme tedy pro účely práce považovat systém byrokracie za dvojsměrnou zbraň, která v jedné situaci napomáhá správnému fungování společnosti, ovšem jinde působí zbytečné prodlužování cesty ke stanoveným cílům.

1.2 Hodnotová východiska

Vzhledem k tomu, že tato práce je zaměřena na problematiku procesu osvojení v prostředí České republiky, je značná část věnována spíše deskripci legislativního vymezení náležitých pojmů a klíčovým částem tohoto procesu.

Kromě právních úprav je však zapotřebí vysvětlit i některé jiné pojmy, které s osvojením a jeho procesem souvisejí. Následující kapitoly se zabývají několika zvolenými hodnotami, které se zvolenou problematikou úzce souvisejí.

1.2.1 Význam rodiny

Koncept rodiny lze považovat za esenciální hodnotový rámec předkládané práce, který je s pojmem adopce spjat. Rodinu, jakožto pojem, lze vysvětlit mnoha způsoby. Jedním z nich je tradiční definování rodiny jako základu společnosti, s vědomím toho, že v konkrétních kulturách tento pojem nabývá různých významů. (Matoušek, Pazlarová 2010, 11)

Obecně lze rodinu považovat za důsledek institucionálního spojení muže a ženy, jehož smyslem je výchova dětí a další základní funkce, například „*reprodukční, ekonomická, výchovná, socializační a ochranná.*“ (Veselá a kol. 2005, 19)

Dalším způsobem, jak lze chápat rodinu, je jakožto základní jednotku, skrze kterou „*dosahuje společnost plynulého fungování*“ a zajišťuje tak uspokojení potřeb jednotlivých aktérů pomocí procesu socializace. Tento proces zároveň od těchto členů očekává určité naplnění jejich rolí, které souvisí s pocitem sebenaplnění, kterému se věnuje kapitola 1.2.3, viz níže. (Veselá a kol. 2005, 16)

Cílem adopce, respektive osvojení, je vytváření nových rodin, které umožní osvojovaným dětem normální život ve stabilním prostředí. Právě v tom tkví již zmiňovaná provázanost, která v této problematice dodává konceptu rodiny jeho váhu.

1.2.2 Solidarita

S tímto rámcem úzce souvisí také solidarita, jež je další důležitou hodnotou této práce. Právě pojem solidarity se zdá být jedním z klíčových pro koncept adopce a celkově pro systém náhradní rodinné péče. Páry, které podstupují nelehký proces adopce, ať již z důvodu problematické reprodukce přirozenou cestou, vlastní sterility, potřeby mít další dítě nebo i pouhým rozhodnutím poskytnout přístřeší a rodičovskou lásku opuštěnému dítěti, projevují tímto svým činem velký díl solidarity k osvojovaným dětem. (Vágnerová 2012, 9-11)

V knize Marie Vágnerové je uveden výrok: „*Přijetím opuštěného dítěte prokazuje člověk svůj altruismus.*“ (Vágnerová 2012, 7) Přestože se s tímto výrokem částečně ztotožňuji, musím však podotknout, že vzhledem k přítomnosti většího počtu faktorů, jež motivují přijetí dítěte (viz následující kapitoly 1.2.3 Sebenaplnění a 1.2.4 Otevřená budoucnost), nelze hovořit čistě o nezištném konání bez určité protihodnoty. Aniž by se jednalo o záměr, rodiče obětující se pro dítě zároveň získávají díky soužití s ním také určité výhody, které souvisejí s uspokojováním určitých svých potřeb (viz tamtéž).

Neuvědomění si této vzájemnosti lze vysvětlit, například pojetím sociálních faktů Émila Durkheima, který hovoří o tom, že tato fakta ovlivňují jednání lidí, avšak existují mimo jejich vnímání, což způsobuje, že si konkrétní člověk není tohoto vlivu vědom. (Giddens 2013, 31) Shodně můžeme u tohoto autora využít také definici solidarity, kdy v rámci definování dělby práce hovoří o mechanické a organické solidaritě. Přičemž v konceptu organické solidarity vidí Durkheim princip fungování moderní společnosti. V tomto vysvětlení můžeme pozorovat onu zmiňovanou reciprocitu a vzájemnou závislost, na které je organická solidarita založena. (Giddens 2013, 31)

1.2.3 Sebenaplnění

Další hodnota spojená s problematikou adopce je pocit sebenaplnění. Tento pojem pro účely práce lze chápat jako potřebu, jenž je spjata s uspokojováním představ týkajících se vlastního společenského statusu či vlastní existence, ať již ze strany společnosti nebo konkrétního jednotlivce.

Jak již bylo zmíněno výše, společnost vyžaduje od svých členů určité dostání své roli, naplnění očekávání a tím v nás mj. vyvolává potřebu sebenaplnění neboli sebeuvědomění. Tak jak je uvedeno v kapitole 1.2.1 pojednávající o významu rodiny, je založení rodiny jedním z těchto společenských požadavků. Kromě toho, že se jedná o společensky očekávanou roli, je také rodičovství přirozenou reakcí vnitřního dozrávání osobnosti a potřeby reprodukce. (Matějček 1986, 14)

V kapitole 1.1.1 Psychická deprivace byly rozebírány podmínky situace, kdy dochází k neuspokojení jistých potřeb, což vede k určitým negativním důsledkům. Tato skutečnost se ovšem netýká pouze dětí, ale může k ní docházet nehledě na věk v průběhu našeho života. Tudiž stejně tak, jako „*rodiče uspokojují potřeby dítěte, uspokojuje dítě značnou část duševních potřeb rodičů.*“ (Matějček, Langmeier 1981, 211-213) Tato vzájemnost uspokojování potřeb dětí i rodičů se projevuje v několika aspektech života, jakožto i v pocitu naplnění životních potřeb právě soužitím s dětmi. (Matějček 1986, 23)

1.2.4 Otevřená budoucnost

Poslední hodnotou, kterou bych ráda v kontextu osvojování opuštěných dětí ráda zmínila, a zároveň tak uzavřela celý hodnotový rámec své práce, je otevřená budoucnost. Tento pojem má pro práci význam v tom smyslu, že „*výchova dětí je tvořivou prací každému přístupnou a daleko přesahující náš osobní život.*“ (Matějček 1986, 16-17) V případě náhradních rodičů se pak jedná o to, jakou osobnost z přijatých dětí vybudovali na základech, které si v sobě přinesli ze své biologické rodiny. (Matějček et al. 2002, 58)

Založení rodiny a výchova dětí není jen prostředkem k uspokojení potřeb společenských a instinktivních, jak bylo rozebíráno v předchozí kapitole. Jedná se také o způsob, kterým si rodiče (a nejen ti náhradní) získávají určitou životní perspektivu a smysl svého bytí. (Matějček 1986, 16)

Do této hodnoty si mohou rodiče projektovat další potřeby, jako jsou jistota a bezpečí, které s otevřenou budoucností úzce souvisí. Jedná se především o přesvědčení, že mají někoho, s kým mohou sdílet život jako takový, ale na koho se budou moci vždy obrátit a nebudou mít pocit, že jsou sami. „*Příznačné je, že tuto potřebu si (...) uvědomují více adoptivní rodiče a pěstouni (...) než rodiče vlastní. Pro ty je citový vztah dítěte k nim (...) až příliš samozřejmým.*“ (Matějček, Langmeier 1981, 214)

1.3 Výzkumné cíle a otázky

Hlavním cílem předkládané bakalářské práce je zjištění současné situace v oblasti osvojování dětí a poskytnutí přehledu o problematických aspektech procesu adopce v České republice. Tyto problematické oblasti budou nahlíženy na více úrovních. Jak již bylo řečeno v úvodní kapitole, práce se nezaměřuje pouze na legislativní stránku osvojení, ale také na spojený byrokratický proces.

Zjištěné analytické výstupy jsou v rámci této práce následně konfrontovány s výsledky získanými z vlastního empirického šetření s odborníky z oboru a žadateli o adopci. Tato práce by měla poskytnout lepší vhled do dotčené problematiky, ovšem neklade si za cíl předkládat konkrétní návrhy na řešení či zlepšení. V rámci splnění výše vytyčených cílů, bych chtěla zodpovědět následující otázky.

- Jaký je současný stav zprostředkovávání náhradní rodinné péče?
- Jaké změny se udály v této problematice z hlediska legislativy?
- Jaké jsou nároky, které musí žadatelé o osvojení splňovat, aby jim bylo osvojení umožněno?
- Jaké jsou lhůty pro umístění dětí do rodin žadatelů?
- Jaké problémy provázejí proces osvojení?
- Existuje v rámci procesu adopce souvislost mezi byrokracií a prodlužováním doby umístění adoptovaných dětí do rodin žadatelů?
- Jaká část adoptovaných dětí má zdravotní postižení nebo pochází z menšinového obyvatelstva?
- Jaké jsou obecné trendy v oblasti adopce?

2. Metodický přístup

Následující kapitola se zabývá metodami, kterých bylo užito k naplnění cílů, stanovených v dílčích částech bakalářské práce. Kapitola, jež předcházela této, pojednávala o teoretických a hodnotových východiscích a je založena na studiu literatury. Podobným způsobem je vypracována i nadcházející analytická část, ve které jsou za pomoci studia sekundárních zdrojů, konkrétně literatury, zákonů a dalších souvisejících právních dokumentů, vysvětlovány základní pojmy a následně i celý proces osvojení v České republice.

Studiem sekundárních zdrojů lze především pojmout větší množství informací, které navíc nejsou zkrusleny fyzickým dotazováním. Dalším z důvodů je možnost prostudovat materiály z delšího časového období. Kromě zmíněného, nabízí studium sekundárních zdrojů také nespornou výhodu v tom, že byly vytvořeny odborníky, zvláště v případě zákonů. (Jeřábek 1993, 73-74)

Cílem sekundární analýzy výše zmíněných právních dokumentů (zákon o sociálně-právní ochraně dětí, nový občanský zákoník) je zjištění, „*jak tyto komponenty fungují (...) a jaké jsou mezi nimi vztahy.*“ (Hendl 2005; 35) Lze říci, že smyslem analytické činnosti v tomto oddílu, je zjištění základních aspektů, které se vyskytují v rámci procesu osvojování dětí a s nimi spojených problematických vztahů. Určené aspekty jsou následně porovnávány s poznatky z vlastního empirického šetření, například podmínky pro uchazeče o osvojení, čekací lhůty, vývojové podmínky v kojeneckých ústavech apod.

Oproti tomu empirická část práce, zahrnuje vlastní empirické šetření, kde je pomocí zjištění plynoucích z výzkumu, konfrontována teoretická část skrze pracovní otázky s reálnou situací v běžném životě. Šetření využívá, pro získání požadovaných dat a jejich následné porovnání, následující metodiky.

2.1 Použité metody

Vzhledem k faktu, že tato práce je zaměřena na konkrétní problém, nikoliv na celou populaci, byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu. Výhodou této metody je schopnost poskytnout detailní popis a vhléd do problematiky zkoumaného fenoménu, a to přímo v jeho přirozeném prostředí. Navzdory riziku ovlivnění výzkumu osobním zaujetím výzkumníka, disponuje tato metoda, oproti kvantitativním postupům, výhodou v podobě flexibility a možností hloubkové analýzy zkoumaného problému. (Silverman 2005, 13-14)

Nejvhodnější, a také velmi častou metodou pro dotazování v rámci kvalitativního výzkumu, je hloubkový rozhovor. Pomocí této metody lze od členů zkoumané populace získat odpovědi na stanovené pracovní otázky, při co největší míře přirozenosti. (Švaříček 2007, 159)

Z důvodu, že se jedná o citlivé téma a není k dispozici oficiální seznam potenciálních komunikačních partnerů z řad žadatelů o osvojení či osvojitelů, bylo pro toto empirické šetření užito nepravděpodobnostního výběru. Konkrétně byla zvolena metoda nabalování neboli metoda sněhové koule. Tento postup umožňuje získat komunikační partnery skrze doporučení primární skupiny dotazovaných. Vstupní předpoklad empirického šetření je, že konkrétní jedinec z dotčené oblasti doporučí další komunikační partnery, kteří mohou být následně zahrnuti do tohoto empirického šetření. (Jeřábek 1993, 45)

Naopak, počet potencionálních komunikačních partnerů z oblasti odborníků v dotčené problematice, se nabízí bezpočet. Z tohoto důvodu bylo provedeno zvolení užšího okruhu potenciálních spolupracujících jedinců proto skrze volbu úsudkem. Tato metoda umožňuje osobě výzkumníka určit okruh osob, se kterými chce provádět výzkum. Výběr úsudkem je vhodný spíše pro menší výběrové soubory, zvláště proto, že k výběru vhodných komunikačních partnerů, je třeba dobrá orientace osoby výzkumníka ve zvolené problematice. (Jeřábek 1993, 44)

Samozřejmě jsem si vědoma jistých negativních souvislostí, které provází použité metody a nástroje. Proto se je ve své práci pokusím zohlednit. Jedním z těch nejvýraznějších je fakt, že při použití metody kvalitativního výzkumu, nelze získané závěry zobecnit na celou populaci, a to z důvodu velikosti vzorku komunikačních partnerů. „*Cílem (tohoto výzkumu však) není, aby reprezentoval určitou populaci, ale určitý problém.*“ (Švaříček 2007, 72–73) Smyslem empirického šetření je doplnit teoretická hlediska získaná studiem literatury o náhled na fungování teorie v praxi. Dalším aspektem je možné problematické kódování dat získaných z polostrukturovaných rozhovorů, z důvodu odlišnosti vyjadřovaných odpovědí, a je nutné dokázat, že se jedná o stejné závěry. (Jeřábek 1993, 66)

2.1.1 Design výzkumu

Empirické šetření, jehož metody byly právě popsány, nelze přesně zařadit do jedné kategorie designu. Částečně lze jeho podobu přiřadit k zakotvené teorii, avšak principiálně spíše náleží pod evaluační výzkum. Jeho podobnost s prvním zmíněným designem lze spatřit v užití metody otevřeného kódování spolu s uměle kategorizovanými. (Švaříček 2007, 85) Avšak cílem samotného šetření je zjištění problematických aspektů v procesu osvojení, vyplývajících z praktických zkušeností komunikačních partnerů. Tímto se pojetí empirického šetření podobá spíše evaluaci. (Hendl 2005, 289–291)

Při rozhodování o designu výzkumu bylo také zvažováno užití strukturovaného nebo polostrukturovaného rozhovoru. Jako vhodnější metoda byl zvolen polostrukturovaný rozhovor. Výhodou této metody je zachování svobodného prostoru pro spontánní otázky osoby výzkumníka, který tak může adekvátně reagovat na vyvstalé situace. Kromě zachování prostoru pro změny zde ovšem existuje, oproti narativnímu rozhovoru, určitá linie, kterou je nutné sledovat a to z důvodu jeho větší flexibility při stávající výhodě jisté osy, která umožňuje regulovat směr rozhovoru. (Hendl 2005, 174)

2.2 Výběrový soubor

Celkově se do empirického šetření zapojilo pět osob, se kterými byl proveden polostrukturovaný rozhovor, dle připravené metodiky. Jednalo se o dvě sociální pracovníce z neziskových organizací působících na území hlavního města Prahy. Dále manželského páru, který v současné době čeká na potvrzení o zařazení do evidence žadatelů a osvojitelku, která spolu se svým manželem má ve své péči dvě osvojené děti.

Vzhledem k faktu, že bylo v rámci rozhovorů probíráno i množství citlivých a intimních témat, byla jména všech zúčastněných osob anonymizována. Jména, která se vyskytují v kapitolách obsahujících interpretaci výsledků (5.1 a dále), jsou smyšlená. Avšak ostatní údaje, jako kraj trvalého pobytu, věk či délka praxe jsou pravdivé. Základní charakteristiku zapojených osob představuje následující tabulka.

Tabulka č. 1

Komunikační partner	Doba trvání rozhovoru	Místo konání rozhovoru	Věk/praxe v oboru
Sociální pracovníce Jaroslava	0:59 hod	Hl. m. Praha	11 let praxe
Žadatelé o osvojení	3:35 hod	Ústecký kraj	Viktorie – 30 let Jaromír – 29 let
Osvojitelka	2:25 hod	Pardubický kraj	Bohdana – 35 let (Zbyněk – 35 let)
Sociální pracovníce Kateřina	1:35 hod	Hl. m. Praha	2 roky praxe

Zdroj: Autorka

První rozhovor byl proveden se sociální pracovnící Jaroslavou, která byla pro toto šetření vybrána také z důvodu dlouhé praxe a osobních zkušeností s náhradní rodinnou péčí. Paní Jaroslava je nejen poradkyní v neziskové organizaci pro oblast náhradní rodinné péče, ale sama je také pěstounkou. Informace, které poskytla, jsou tedy přínosným propojením teorie a praxe.

Dalšími osobami, se kterými byl proveden rozhovor, jsou manželé Viktorie a Jaromír. Oba jsou v procesu zprostředkování osvojení od července roku 2013. Přestože jsou zatím ve fázi, kdy čekají na zařazení do evidence žadatelů o osvojení dítěte, byl jejich náhled přínosným z hlediska nejnovějších informací o průběhu adopce. Pro osvojení dítěte se rozhodli z toho důvodu, že náleží k množině reprodukčně problematických párů.

Navzdory několikaletým pokusům přirozenou cestou a souběžnému využití metody umělého oplodnění, se jim nedaří počít vlastního potomka. Možnost osvojení opuštěného dítěte dlouhou dobu nebrali v potaz, zvláště proto, že prý nemohli přijmout fakt, že nepůjde o jejich krev. Tento názor se však změnil po absolvování přípravného kurzu a navštívení kojeneckého ústavu.

Třetím komunikačním partnerem se stala osvojitelka Bohdana, která má s manželem Zbyňkem ve společné péči dvě osvojené děti. Tato rodina je specifická tím, že kromě dvou adoptovaných, má i dvě vlastní děti. Jako první dítě se jim narodila vlastní dcera Ronja, po které následovala delší pauza. Poté, když měli zájem o další dítě, a nebylo jej možné počít přirozeně, se manželé rozhodli pro adopci.

Paní Bohdana a její rodina jsou atypickými také proto, že sama osvojitelka několik let vyrůstala v náhradní rodině. Sama v rámci rozhovoru uznala, že je to jeden z důvodů, proč jí přišla adopce, jako možnost opatřit si dítě jinou cestou než přirozenou, logická. Její osvícenost v tomto ohledu byla také důvodem k tomu, že byli s manželem tolerantní k přijetí dítěte jiného etnika.

Poslední zúčastněná osoba, je sociální pracovníce Kateřina, jejíž informační přínos spočíval v jejím pracovním zařazení, díky kterému mohla poskytnout přehled o jednotlivých fázích procesu zprostředkování náhradní rodinné péče, včetně jejich časového ohraničení.

Paní Kateřina se totiž podílí na koordinaci odborných příprav žadatelů o náhradní rodinnou péči. Náhled na problematiku z její praxe obsahoval jednak informace o průběhu osvojení, tak i délku trvání a fáze jednotlivých částí procesu zprostředkování.

Průměrná doba trvání rozhovoru byla dvě hodiny patnáct minut, přičemž rozhovory s osvojitelkou a s žadatelem o osvojení, byly významně delší. Nejdelší rozhovor trval tři hodiny a třicet pět minut, nejkratší naopak padesát devět minut. Délka a obsah rozhovorů byly také hlavním důvodem pro výběr výše uvedených metod.

2.2.1 Sběr dat

Jak již bylo řečeno, smyslem empirického šetření bylo odhalit a zmapovat problematické aspekty provázející proces adopce v České republice. Provedením rozhovorů se třemi různými typy komunikačních partnerů, umožnilo lepší pokrytí názorových úhlů, a to ve smyslu metody triangulace. Aplikace této metody má za výsledek „*obohacení a porovnání různých aspektů zkoumaného jevu*“ díky využití různých perspektiv. (Švaříček 2007, 204-205)

Těmito jsou: sociální pracovníce v neziskových organizacích, o osvojení adoptivní rodiče a žadatelé. Tím došlo k rozšíření a prohloubení získaných poznatků o zvolené problematice.

2.3 Analýza získaných dat

V souladu s metodami, které jsou uvedeny v části věnující se metodologickému přístupu, byla pro analýzu sebraných dat použita transkripce. Vzhledem k tomu, že doslovná transkripce by byla velmi náročná a také poměrně zbytečná, došlo k využití kombinace metody komentované transkripce a shrnovacího protokolu. (Hendl 2005, 208-210)

Texty, které byly výsledkem popsaných metod, byly nejprve podrobeny technice otevřeného kódování. (Švaříček 2007, 211) Tímto způsobem byly nejprve odhaleny jednotlivé části, které byly následně určeny jako základní kódy zastupující určitý jev vyskytující se v textu. Takto vybrané jevy lze chápat jako jednotlivé aspekty v procesu adopce, které komunikační partneři definovali jako problém. (Hendl 2005, 211-213)

Následně za použití tematického kódování došlo k určení základních kategorií pro jednotlivé jevy. V dalším kroku byl určen vztah mezi těmito jevy, a zvolené kategorie, respektive jejich výskyt, byly následně vzájemně sledovány v jednotlivých transkripcích. (Švaříček 2007, 229-230) Interpretace takto tematicky sdružených jevů byla dále analyzována, v rámci jednotlivých kategorií, a jejich interpretace je obsahem kapitol 5.1 až 5.4 v páté části bakalářské práce.

3. Náhradní rodinná péče

Psychologie konce 20. století prokázala, „že jsou určité základní duševní potřeby dítěte, které musí být splněny, aby se po duševní stránce vyvíjelo dobře a zdravě. Současně se ukázalo, že nejlépe jsou tyto potřeby splňovány v normálně fungující rodině.“ (Matějček, Langmeier 1981, 211) Z tohoto vychází i koncept náhradní rodinné péče, který je v této kapitole popisován.

Náhradní rodinná péče je státem garantovaná forma péče o děti, která je předně upravována „zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (...) a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí“ a dalšími právními předpisy, které ji více či méně přímo upravují, viz příloha č. 1. (Vyskočil online, 2) Jedná se o péči pro děti, jejichž biologičtí rodiče nemohou, nejsou schopni nebo nechtějí jim poskytnout základní péči. (tamtéž) Náhradní rodinná péče spolu s ústavní výchovou tvoří podmnožinu náhradní výchovné péče. Přičemž náhradní rodinnou péči lze dále dělit na:

- a) svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče,
- b) pěstounskou péčí,
- c) pěstounskou péčí na přechodnou dobu,
- d) osvojením,
- e) poručenství.

Prvním krokem v případě této situace je nalezení osoby z širší rodiny nebo takové osoby, která je dítěti blízká. V případě, že nelze dítě umístit do péče jiné fyzické osoby, zpravidla se jedná o příbuzného nebo osobu jinak dítěti blízkou, přechází se k zajištění náhradní rodinné péče. Zde je cílem poskytnout péči dětem bez rodinného zázemí, buď přechodně anebo dlouhodobě. (Vyskočil 2014, 9-10)

Ústavní výchova

V případě, že je ohrožena nebo narušena výchova dítěte, nebo jeho zdravý vývoj, může soud nařídit svěřeni dítěte do ústavní péče, jakožto formy nezbytného opatření, které je v zájmu dítěte. (§971 odst. 1 a 2 zákona č. 89/2012 Sb.)

Soud může rozhodnout o umístění dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, pokud není možné tuto péči zajistit jinou formou pomoci či ochrany, která by zahrnovala některou z forem náhradní rodinné péče, „zejména *pěstounskou péči na přechodnou dobu*“. (§13a odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb.)

Podle §972 zákona č. 89/2012 Sb., lze dítě umístit do ústavní výchovy na dobu ne delší než tři roky. Pokud však i nadále existují okolnosti, pro které byla tato výchova nařízena, může tuto dobu soud opakovaně prodlužovat až do doby, než tyto okolnosti pominou nebo se najde jiné řešení situace dítěte, například jiná forma péče než ústavní nebo umístění do péče budoucího osvojitele. (§972 odst. 1 až 3 zákona č. 89/2012 Sb.) Jak již bylo řečeno v úvodu této práce, v současnosti se Česká republika snaží snížit počet dětí umístěvaných do ústavní péče, v rámci národního akčního plánu, a to pomocí transformace systému sociální péče o ohrožené děti. (MPSV 2014c, online)

3.1 Formy náhradní rodinné péče v České republice

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, náš právní systém upravuje různé typy náhradní rodinné péče. Liší se mezi sebou nejen právní úpravou vztahů mezi jejími aktéry, ale také například dobou trvání.

Následující text se v dílčích podkapitolách postupně zabývá jednotlivými formami náhradní rodinné péče z hlediska jejich základní charakteristiky, právní úpravy a vztahů, jež vytvářejí.

3.1.1 Svěření do péče jiné osoby

V návaznosti na informace uvedené v kapitole tři, lze svěření dítěte do péče jiné neboli pečující osoby, považovat za první krok v případě, že se o dítě nemohou postarat jeho rodiče, případně jeho poručník. Svěření do péče jiné osoby má přednost před péčí ústavní a uvoluje se k ní v souladu se zájmy dítěte. (§953 zákona č. 89/2012 Sb.) Pokud dojde následně ke svěření dítěte do pěstounské péče nebo k osvojení, nenahrazuje tato forma péče dobu, která předchází těmto úkonům, předpěstounskou nebo předadopční péčí. (§953 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb.)

Vztahy mezi osobou pečující a svěřencem upravuje nařízením soud, případně jsou pro stanovení práv a povinností použita v přiměřené míře „*ustanovení o pěstounství*.“ (§955 zákona č. 89/2012 Sb.)

3.1.2 Adopce (osvojení)

Adopce, respektive osvojení, je nejvyšší formou náhradní rodinné péče, kdy mezi osvojitelem a osvojenecem vznikají shodné rodinné vztahy, a to i v rámci širších příbuzných osoby osvojitele. (Bubleová et al. 2013a, 5) Dále je adopce rozebírána v kapitole 3.2, viz dále.

3.1.3 Pěstounská péče

Pěstounská péče je taková forma náhradní rodinné péče, která má za cíl poskytovat hmotné zabezpečení dítěte a zároveň také odměnu jeho pěstounům v míře odpovídající náročnosti poskytované péče. Při rozhodování o umístění dítěte do pěstounské péče jsou rozhodujícím faktorem zájmy dítěte. (Bubleová et al. 2013a, 10)

Pěstounskou péčí upravuje zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a občanský zákoník č. 89/2012 Sb., v platném znění. V souladu s těmito předpisy má pěstoun právo a povinnost o dítě osobně pečovat a také rozhodovat v běžných záležitostech, v míře stanovené zákonem.

Rodiče dítěte mají stále vůči dítěti práva a povinnosti, která vyplývají z rodičovské odpovědnosti, kromě těch, která jsou svěřením přirknuta pěstounovi. K těmto patří mj. právo na pravidelný kontakt s dítětem, ale zároveň také vyživovací povinnost v rozsahu stanoveném v soudním řízení. (§ 960 a § 961 zákona č. 89/2012 Sb.)

„Pěstounská péče zaniká nejpozději, nabude-li dítě plné svéprávnosti, jinak jeho zletilostí.“ (§ 970 zákona č. 89/2012 Sb.) Zároveň má dítě při ukončení pěstounské péče nárok na jednorázový příspěvek ve výši 250 000 Kč, dle podmínek stanovených zákonem. (§47h zákona č. 359/1999 Sb.)

3.1.4 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu je formou péče, která poskytuje okamžitou pomoc ohroženým dětem, jejíž podobu upravuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Dle novelizace zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí z ledna roku 2013, se nově definuje osoba vykonávající pěstounskou péči na přechodnou dobu jako osoba v evidenci, která je evidována jako schopná vykonávat tento druh péče. (MPSV 2013b, 2)

Pěstounská péče na přechodnou dobu existuje v právním řádu České republiky od roku 2006, avšak větší míry pozornosti se tomuto institutu dostalo až s novelizací zákona č. 359/1999 Sb. účinnou od prvního ledna minulého roku.

Smyslem tohoto druhu péče, je poskytnutí dočasné péče pro děti, jejichž rodiče se o ně nemohou ze závažných důvodů starat. Pěstounská péče na přechodnou dobu je náhradou rodinné péče do doby, než pominou podmínky, za kterých bylo dítě do péče umístěno. To znamená, než uplyne doba, po které matka dítěte může dát souhlas k osvojení nebo svůj souhlas s osvojením stáhnout, případně „do nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že není tento souhlas třeba.“ (§ 27a odst. 7 zákona č. 359/1999 Sb.)

Dítě může být svěřeno do péče tohoto druhu soudním rozhodnutím, a to na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud je povinen pravidelně přezkoumávat trvání důvodů, pro které bylo dítě do péče svěřeno, nejméně jedenkrát za tři měsíce. Délka této péče by neměla trvat déle než jeden rok, kromě situací upravených zákonem.¹ (§ 27a odst. 7 až 9 zákona č. 359/1999 Sb.)

3.1.5 Poručenství

V případě, že o dítě nepečují rodiče ve smyslu rodičovské odpovědnosti, stanovuje soud dítěti osobu poručníka. Do té doby než je tak vykonáno, poskytuje tuto záštitu orgán sociálně-právní ochrany dětí. Pokud zákon nestanoví jinak, má poručník všechna práva a povinnosti jako rodič dítěte. Tato práva a povinnosti se nevztahují na vyživovací povinnost, pokud je soud neupraví jinak. (§928 a §929 zákona č. 89/2012 Sb.)

Pokud nedojde k rozporu se zájmy dítěte, pak poručníkem dítěte stanoví soud osobu, která byla doporučena rodiči. V případě, že nebyla takto doporučena žádná osoba, ustanoví se jím osoba dítěti příbuzná, blízká nebo jiná. (Bubleová et al. 2013b, 7)

¹ V případě, že jsou do přechodné péče jednoho pěstouna umístěni sourozenci dítěte, počítá se doba péče dle doby umístění posledního z nich. (tamtéž)

3.2 Adopce (osvojení)

Adopce jakožto jedna z forem náhradní rodinné péče, jak již bylo řečeno výše, je taková forma péče, která nejméně nahrazuje přirozené rodinné prostředí. (Ferbrová 2013, 12) Adopcí neboli osvojením se dle nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. rozumí přijetí cizí osoby za vlastní, přičemž mezi osvojitelem a osvojencem vzniká vztah, jaký je mezi rodičem a dítětem. „*Psychologické výzkumy posledních desítek let totiž ukázaly, že nejlepší náhradou za vlastní rodinu je zase rodina a že ze všech forem náhradní péče je adopce pro dítě nejvhodnější.*“ (Matějček 1986, 47)

3.2.1 Právní úprava osvojení

Osvojit lze nezletilé dítě osobou, která je zletilá a svéprávná. Osvojení není možné v případě, že se jedná o přímou linii příbuzných či sourozenců. Osvojitel musí zajistit svými vlastnostmi a stylem života podmínky vhodné pro péči o osvojence. Mezi tyto podmínky lze počítat také zdravotní stav osvojitele, který mu nesmí bránit v péči o osvojené dítě, v míře stanovené zákonem. Měl by existovat přiměřený věkový rozdíl mezi osvojitelem a osvojencem, kdy spodní hranice rozdílu činí nejméně 16 let, mimo výjimečných situací, které jsou podmíněny zákonem. Osvojitelé získávají kromě práv a povinností také odpovědnost rodiče, kterou upravuje § 858 nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb.

Osvojením dítěte zanikají práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou, stejně tak i práva a povinnosti opatrovníka či poručníka, který byl místo rodičů k těmto úkonům jmenován. (§ 833 zákona č. 89/2012 Sb.) Před uplynutím doby tří let od osvojení dítěte, může soud v případě závažného důvodu tento vztah zrušit. Pokud k osvojení nedošlo v rozporu se zákonem, je po uplynutí této lhůty adopce považována za nezrušitelnou. (§ 840 zákona č. 89/2012 Sb.)

Na žádost osvojitelů může být před biologickou rodinou anonymizována adopce se všemi jejími aspekty, avšak rozhodnutím soudu mohou být některé informace odtajněny. Nehledě na případnou anonymitu procesu osvojení či faktu, že je dítě adoptováno, měli by adoptivní rodiče sdělit tento fakt dítěti s ohledem na jeho rozumovou vyspělost, nejpozději před nástupem do školy. (§836 - §837 zákona č. 89/2012 Sb.)

3.2.2 Přímá (otevřená) adopce

Přímou adoptací se rozumí takový způsob adopce, kdy je dítě svěřeno do péče samotnými rodiči. Tento způsob adopce nezahrnuje pobyt dítěte v ústavní péči, který, jak bylo již rozebráno v kapitole 1.1.1 Psychická deprivace, může mít neblahý vliv na vývoj dítěte.

Specifika přímé adopce

Zákon o sociálně-právní ochraně stanovuje situaci, kdy se zprostředkování osvojení neprovádí, rozumíme orgány jinak činnými v tomto procesu, a to tehdy, pokud byl rodiči udělen souhlas k osvojení předem pro konkrétní osobu.² (§ 20 odst. 3 písm. a zákona č. 359/1999 Sb.)

Orgány sociálně-právní ochrany dětí se dle § 20 odst. 3 písm. a zákona č. 359/1999 Sb., tímto vyvazují ze zprostředkování přímé adopce. Zároveň je však dle §59f odst. 2 písm. b téhož zákona, považováno zprostředkování přímé adopce právníckou osobou jako správní delikt.

Oproti zákonem stanovenému procesu osvojení, v případě přímé adopce, přichází dítě k osvojitelům „z porodnice, ve stáří několika dnů, na základě protokolu o předání dítěte do předadopční péče“. (FOD 2013c, online) Dítě lze umístit do péče budoucího osvojitele s jeho souhlasem, ihned po vyjádření souhlasu ze strany biologických rodičů s tímto osvojením. Pokud to zdravotní stav dítěte umožní a rodiče dítěte s tím souhlasí, lze dítě

² Dále také pokud se jedná o osobu manžela rodiče dítěte či příbuzného, který není v přímé příbuzenské linii. (tamtéž)

do péče budoucího osvojitele svěřit i dříve. Avšak tato péče, která předchází uplynutí lhůty tří měsíců od udělení souhlasu s osvojením, ze strany rodičů dítěte, nelze tuto péči považovat za péči předcházející osvojení, viz dále kapitola 4.3 Péče před osvojením. (§ 823 odst. 1 a 2 zákona č. 89/2012 Sb.)

3.3 Fond ohrožených dětí

Fond ohrožených dětí je největší neziskovou organizací na území České republiky, která vznikla iniciativou pěstounů a osvojitelů. Smyslem její činnosti je pomoc ohroženým dětem a také snaha o zlepšení legislativy v oblasti ochrany dětí. (FOD 2013b, online)

Ministerstvo práce a sociálních věcí garantuje této organizaci „*pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, na jehož základě může v zákonem vymezeném rozsahu vykonávat činnosti sociálně-právní ochrany dětí.*“ (MPSV 2014a, online) Pověření této organizaci umožňuje fungovat ve smyslu zařízení pro děti vyžadující okamžitou péči. Jedná se o pomoc krátkodobého charakteru, která ze zákona nemá překročit dobu delší než šest měsíců. (MPSV 2014a, online) V rámci své činnosti tato organizace provozuje, ve smyslu výše zmíněného pověření, zařízení pro děti vyžadující okamžitou péči pod záštitou projektu Klokánek, o kterém pojednává následující kapitola. (FOD 2014a, online)

3.3.1 Projekt Klokánek

Klokánek je projekt Fondu ohrožených dětí, který je formou zařízení poskytující okamžitou pomoc dětem. Jedná se o místa, ve kterých je s pověřením Ministerstva práce a sociálních věcí, provozována alternativa ústavní péče rodinného typu. (FOD 2014a, online)

Financování těchto zařízení je zajišťováno z velké části státními dotacemi, přičemž z celkové částky finančních dotací pro zřizovatele těchto zařízení, je Fond ohrožených dětí největším příjemcem. (MPSV 2014b, online) Zbylou část financí, zhruba třetinu, získává tato organizace z veřejných darů a celonárodních sbírek. (FOD 2013b, online)

Umístění dětí do Klokánků je možné nejen rozhodnutím soudu, ale také na žádost orgánů sociálně-právní ochrany dětí nebo přímé žádosti rodičů či zákonných zástupců. Dítě lze do tohoto zařízení však přijmout i na žádost jeho samého, což umožňuje bezodkladnou pomoc dětem v krizových situacích. (FOD 2014a, online)

Péče je vykonávána nepřetržitě, buďto v soukromých bytech zaměstnanců nebo v objektech se služebními byty. Na jednu pečující osobu či pár připadají zhruba tři až čtyři děti, přičemž věk není rozhodující, a tak je zde možnost ponechat sourozence pohromadě. (FOD 2014a, online)

Osoby, vykonávající péči v rámci tohoto projektu, jsou posuzovány krom jiného i z hlediska trestní a morální bezúhonnosti, vzdělání, zkušeností a také na základě psychologického vyšetření. (FOD 2014a, online)

První zařízení v rámci projektu Klokánek bylo otevřeno roku 2000 v Žatci. V současné době je Fondem ohrožených dětí provozováno 17 takovýchto zařízení s celkovou kapacitou 428 míst s tím, že k prvnímu lednu roku 2012, je evidováno přijetí celkem 3803 dětí (z toho 856 ve věku do tří let). (FOD 2014a, online)

4. Proces adopce v České republice

Nově dle občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., zprostředkují proces osvojení v České republice krajské úřady, případně skrze obecní úřady u obcí s rozšířenou působností.³ Kromě zmíněných úřadů, které patří mezi orgány sociálně-právní ochrany dětí, se v tomto procesu angažují také soudy, které v součinnosti s úřady zajišťují potřebné činnosti v procesu zprostředkování náhradní rodinné péče, tedy i procesu osvojení. (MPSV 2013c, online)

Nejprve než přistoupím k samotnému popisu procesu adopce, je nezbytné vymezit si charakter dětí, pro které je osvojení vhodnou formou náhradní rodinné péče. V následujících kapitolách je nejprve krátce popsán pojem dítěte vhodného k osvojení, následně jednotlivé části procesu osvojení z pohledu žadatelů a na závěr konečná fáze, předcházející samotnému osvojení dítěte.

„Cesta od podání žádosti o zprostředkování náhradní rodinné péče až po přijetí dítěte je dlouhá, mnohdy náročná a třeba i klikatá. Přesto na konci této cesty čeká dítě, které potřebuje pomoc.“ (Bubleová et al. 2013b, 5)

4.1 Dítě vhodné k osvojení

Za dítě vhodné k osvojení je chápáno takové dítě, které je tzv. právně volné. Navzdory tomu, že tento pojem není prozatím právně vymezen, v běžné praxi se toto označení používá. Zmíněný pojem vymezuje stav, kdy je možné na základě českého právního řádu toto dítě osvojit. (Küblová 2006, 7)

Pro osvojení je nutný souhlas zákonného zástupce, zpravidla rodiče, kromě zvláštních případů, viz níže. Souhlas s osvojením vyjadřuje rodič náležitě před soudem, přičemž otec jej může dát ihned po narození dítěte, ale jeho matka až po uplynutí šestinedělí. Tento souhlas dává rodič i v případě, že je stále nezletilou osobou. (§ 809, § 810, § 811 a § 813 zákona č. 89/2012 Sb.)

³ Do konce roku 2012 vedlo evidenci žadatelů o osvojení i Ministerstvo práce a sociálních věcí, a to dle zrušeného § 23 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí.

Zvláštní formou souhlasu je tzv. adresný a blanketový souhlas. První ze jmenovaných vymezuje situaci, kdy je vydán souhlas k osvojení přímo ve prospěch určitých žadatelů. Blanketový souhlas je potom takový, kterým je obecně a předem vyjádřen souhlas k osvojení, nejsou známy konkrétní osoby žadatelů. (Bubleová et al. 2013a, 6)

Souhlasu k osvojení není třeba, pokud o tom rozhodl soud, například v případě, že je rodič zbaven své odpovědnosti a práva udělit tento souhlas, není schopna jej udělit či rozpoznat jeho důsledky, případně není známo místo pobytu osoby rodiče. Dále se také nevyžaduje souhlas rodiče, pokud projevuje vůči dítěti nezájem, který trvá alespoň tři měsíce od posledního projevu zájmu nebo od poučení orgánem sociálně-právní ochrany o důsledcích projevoování opravdového nezájmu. (§ 819 a § 820 zákona č. 89/2012 Sb.)

4.2 Postup žadatelů o osvojení dítěte

Proces osvojení dítěte pro žadatele začíná ještě před samotným podáním žádosti o zařazení do evidence žadatelů. Pro účely této práce jsem rozdělila postup žadatelů na šest dílčích fází, které jsou v jednotlivých podkapitolách dále rozpracovány.

4.2.1 Období rozhodování

V tomto prvním stadiu rozhodování o tom, zda vůbec k osvojení přistoupit, je mnoho klíčových aspektů, které je nutné zvážit. Nejprve je důležité zvážit své schopnosti a motivy, které žadatele k osvojení dítěte vedou. Délka této fáze by měla být dostatečná, aby budoucí osvojitelé nabyli dojmu vnitřního přesvědčení a jistoty udělat tento krok. (Bubleová et al. 2013a, 16-17)

Dalším možným krokem v rámci tohoto období, je konzultace svých záměrů se členy širší rodiny. Ti by také měli mít možnost se k tématu vyjádřit, a především přijmout myšlenku osvojení, která jim později pomůže dítě plně přijmout. (Matějček et al. 2002, 22)

4.2.2 Kontaktování úřadu

V případě, že zájemci o zařazení do evidence žadatelů, v průběhu rozhodovací fáze setrvávají ve svém záměru osvojit si dítě, následuje další krok, kdy dochází ke kontaktování příslušného úřadu. Zájemci se mají možnost obrátit na úřad obce s rozšířenou působností dle místa svého bydliště. Zde jsou jim vydány k vyplnění potřebné formuláře, včetně požadavků na další náležitou dokumentaci nutnou pro pokračování v procesu předcházejícímu zařazení do evidence žadatelů. (Adopce.com 2014, online)

Mezi tuto dokumentaci patří, kromě samotné žádosti o zařazení do evidence, opis z Rejstříku trestů, zpráva o zdravotním stavu žadatele a také zprávu o ekonomickém a sociálním zázemí. (zákon č 359/1999 Sb. § 21 odst. 5) Jednotnou formu žádosti o zařazení do evidence poskytuje mj. na svých webových stránkách Ministerstvo práce a sociálních věcí. (MPSV 2013c, online)

Po první návštěvě příslušného úřadu by již měli být zájemci obeznámeni se základními informacemi týkajícími se systému náhradní rodinné péče. Pokud jejich zájem o danou formu náhradní péče i nadále trvá, přistupují zájemci k vyplnění a zajištění potřebných písemností zmíněných výše. (Portál pro sociální oblast města Prahy 2014, online) V rámci této návštěvy také provádí pověřená pracovnice rozhovor, kdy zkoumá motivy, které vedou zájemce k jejich rozhodnutí, a také základní charakteristiku dítěte, které jsou ochotni do své péče přijmout. (Matějček 2002, 23)

4.2.3 Návštěva sociální pracovnice

Na základě předchozího kroku následně dojde k návštěvě domácnosti zájemců, kde pověřená sociální pracovnice pomocí rozhovoru prošetří jejich „*rodinnou a bytovou situaci*.“ (Matějček et al. 2002, 23)

V rámci návštěvy domácnosti si tato pověřená pracovnice také vyžádá dokumentaci, o které byli zájemci informováni při první návštěvě úřadu. Informace získané návštěvou domácnosti spolu s kopií spisové dokumentace

předá tato pracovnice příslušnému krajskému úřadu pro následné odborné posouzení zájemců. (Adopce.com 2014, online)

Povinností žadatelů dle Zákona o sociálně-právní ochraně je doplnit žádost o zařazení do evidence o písemný souhlas, který opravňuje orgány sociálně-právní ochrany zjistit další nutné údaje za účelem možnosti zprostředkování adopce. Těmito informacemi může být mj. zjištění, zda jsou žadatelé schopni poskytnout způsobem svého života vhodné prostředí pro přijímané dítě. Souhlasem dávají žadatelé také svolení k ověření tohoto stavu v jakoukoli dobu procesu a také potvrzují svou účast na povinném kurzu připravujícím zájemce na přijetí dítěte. (Bubleová et al. 2013a, 20)

4.2.4 Odborné posouzení

Odborné posouzení zájemců se zajišťuje skrze krajský úřad a to ještě před zařazením do evidence žadatelů pro náhradní rodinnou péči. Posuzována jsou různá kritéria. Kromě vlastního charakteru osobnosti zájemce, je nahlížen také psychický a zdravotní stav, v kontextu možného vlivu na schopnost vychovávat dítě. Dále jsou zkoumány také motivy, které stojí za rozhodnutím zájemců pro tento druh náhradní péče a v neposlední řadě také stabilita jejich vztahu a klima panující v rodině. Toto posouzení by měl provést krajský úřad do třiceti dnů od zajištění všech náležitostí. (§ 27 odst. 2 písm. b a odst. 4 zákona č. 359/1999 Sb.)

Součástí odborného posouzení je také vyhodnocení přípravy zájemců k přijetí dítěte. (§ 27 odst. 1 písm. b zákona č. 359/1999 Sb.) Tuto přípravu zprostředkovává shodně krajský úřad, a to ve formě kurzů, přičemž zákonný rozsah těchto je minimálně 48 hodin. (§ 11 odst. 2 písm. a zákona č. 359/1999 Sb.)

Pokud se zájemce těchto přípravných kurzů nezúčastní, aniž by tuto skutečnost opodstatnil závažným důvodem, může být následkem jeho vyřazení z evidence žadatelů. (§ 24c odst. 1 písm. c zákona č. 359/1999 Sb.)

4.2.5 Přípravný kurz a rozhodnutí o (ne)zařazení do evidence

Smyslem přípravných kurzů je poskytnutí odborných informací pro zájemce o osvojení a zároveň jim tak umožnit vytvoření určité představy o fungování rodiny po přijetí dítěte skrze systém náhradní rodinné péče. Zároveň dochází pomocí těchto kurzů k získání informací pro posuzovatele o osobách zájemců, což umožňuje následné vyhodnocení jejich vhodnosti pro zvolený typ péče. (MPSV 2014, online)

Přípravné kurzy umožňují budoucím žadatelům konzultace s odborníky činnými v procesu adopce o tématech, která je zajímají. Zároveň také díky setkání s osobami, které již pečují o přijaté děti, mohou získat informace skrze sdílení jejich zkušeností s konkrétní formou náhradní péče. (Adopce.com 2014, online)

Obsahem těchto přípravných kurzů jsou dílčí témata, která stanovuje vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Tato témata zahrnují mj. míry sebepoznání, jež je nahlíženo skrze zmiňované motivace pro přijetí dítěte a očekávání, která vůči němu budoucí osvojitelé chovají. Dále také zdokonalování zájemců v oblasti znalostí, týkajících se náhradní rodinné péče, například - právní úprava péče, specifické potřeby dítěte nebo práva a povinnosti osvojitelů. (vyhláška č. 473/2012 Sb.)

Neprodleně po odborném posouzení rozhodne krajský soud o zařazení zájemce do evidence žadatelů, a to na základě výsledků, které tímto šetřením získá. (§ 22 odst. 6 zákona č. 359/1999 Sb.) Součástí tohoto posouzení je i hodnocení zájemců na základě absolvování přípravného kurzu, kde je hodnocena nejen jejich připravenost, ale také psychologické konzultace, která následuje na konci absolvovaného kurzu. (MPSV 2014, online)

4.2.6 Příprava na přijetí dítěte

Teprve absolvováním odborného posouzení a následným přípravným kurzem, v případě, že dojde k jejich úspěšnému zařazení do evidence žadatelů, pro budoucí osvojitele začíná období, kdy čekají na svěřeni dítěte do jejich péče.

V tomto mezidobí pověřené orgány posuzují dle několikaletých kritérií opuštěné děti, zařazené v evidenci dětí.⁴ Mezi tato kritéria patří především jejich potřeby a podle nich jsou následně vyhledávány v evidenci žadatelů vhodní adepti na budoucí osvojitele. (Bubleová et al. 2013a, 23)

Hledá se vhodný žadatel, respektive žadatelé, kteří budou splňovat potřeby konkrétního dítěte, nikoliv dítě vhodné pro určité žadatele. Ačkoliv v rámci procesu předcházejícího samotnému zařazení do evidence, žadatelé vyplňují podrobný dotazník, který mj. obsahuje očekávání a nároky na dítě, které v budoucnu přijmou. Tato kritéria slouží spíše pro lepší filtraci při výběru potenciálních žadatelů, kterým je následně nabídnuta péče o konkrétní dítě. (Bubleová et al. 2013a, 23)

Tuto dobu, kdy čekají žadatelé na dítě, pro které budou představovat vhodnou náhradu jeho vlastní rodiny, respektive na dítě, jehož požadavky a potřeby budou splňovat, by se měli začít na jeho přijetí připravovat. Tato příprava však nespočívá pouze v hmotném zajištění domácnosti pro potřeby nadcházející péče o dítě, jako je například vybavení dětského pokoje. Budoucí osvojitelé by si měli také odpočinout po absolvování náročného procesu před zařazením a užívat volného času se svými přáteli či rodinou, aby se naplnili optimismem a vnitřní silou, kterou pak mohou dítěti předat. Případnou další možností je návštěva jiných osob, které již dítě osvojili a mohou jim být dobrými rádci. (Matějček 2002, 24-25)

⁴ Obdobně jako je vedena evidence žadatelů, vede příslušný krajský úřad také evidenci dětí. Obsah této evidence je dále upraven dle § 22 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb. v platném znění, o sociálně-právní ochraně.

4.3 Péče před osvojením

Pokud jsou žadatelé shledáni vhodnými náhradními rodiči pro konkrétní opuštěné dítě, kontaktuje tyto osoby krajský úřad a s touto skutečností je obeznámí písemnou formou. Žadatelům je následně umožněno seznámení s dítětem a v případě, že zájem o dítě trvá, mohou podat k soudu návrh na svěřeni do péče před osvojením. Budoucí osvojitelé mají čas na zvážení přijetí dítěte, avšak jsou povinni tuto skutečnost oznámit do třiceti dnů od obdržení oznámení od krajského soudu. (§ 24 odst. 2-3 zákona č. 359/1999 Sb.) Zákon stanovuje lhůtu tří měsíců, která je považována za péči před osvojením. Po uplynutí této doby lze podat návrh k soudu na osvojení dítěte, kdy jsou dočasně pozastavena práva a povinnosti rodičů, až do doby než se rozsudek soudu o osvojení dítěte stane pravomocným. (§ 825 zákona č. 89/2012 Sb.)

Dítě může být svěřeno do péče budoucích osvojitelů až po uplynutí doby tří měsíců od udělení souhlasu k osvojení, a to rozhodnutím soudu, který rozhoduje na návrh podaný osvojitelem. (§ 826 zákona č. 89/2012 Sb.) Svěřeni do péče budoucích osvojitelů je možné provést i dříve, avšak musí mu předcházet dohoda s rodiči dítěte. Ovšem doba, která předchází uplynutí stanovených tří měsíců od data udělení souhlasu, se dle zákona nepočítá jako doba před osvojením. (§ 823 zákona č. 89/2012 Sb.)

Právě tato tří měsíční lhůta péče před osvojením zajišťuje dle zákona dostatečnou dobu, po které lze s přesvědčením rozhodnout, zda došlo k propojení mezi dítětem a žadatelem, respektive byly vytvořeny vztahy, které jsou tímto vztahem očekávány. (§ 829 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb.) Péče před osvojením také zajišťuje možnost zjistit, zda bude pro dítě možné se v novém prostředí adaptovat, dále pro osvojitele možnost ověřit své schopnosti přijmout dítě a zda je zde předpoklad utvoření nové soudržné rodiny. (Bubleová et al. 2013a, 25)

5. Výsledky empirického šetření

Právní úprava systému zprostředkování náhradní rodinné péče, respektive osvojení, došla v posledních dvou letech k významným legislativním změnám. Tyto změny jsou následkem transformace, která byla zmiňována již v úvodu této práce. První z nich pramení z novelizace zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, která nabyla účinnosti na začátku roku 2013. Cílem novelizace je, krom jiného, již dříve zmíněné snížení počtu dětí v ústavní péči tím, že bude institucionální výchova brána jako poslední možnost při řešení životní situace dítěte. (MPSV 2013a, online)

Druhou významnou událostí je přijetí nového občanského zákoníku, který je účinný od začátku roku 2014. Změny týkající se rodinného práva, které jsou tímto právním dokumentem stanoveny, mají za cíl podpořit biologické rodiny v systému zprostředkování náhradní rodinné péče. Tato podpora spočívá například v prodloužení některých zákonných lhůt, které rodiče mají na vyjádření souhlasu s postoupením svého dítěte do náhradní péče, projevení kvalifikovaného zájmu nebo zlepšení svých životních podmínek pro opětovné přijetí svého dítěte. (Občanský zákoník⁵)

Součástí této práce je empirické šetření, jehož cílem bylo získat náhled do problematiky a zjistit, zdali a jaké problémy se v procesu adopce vyskytují, v souvislosti s provedenými legislativními změnami.

Zmíněné informace byly získávány pomocí zkušeností osob, jež jsou v oblasti osvojení a jeho procesu zapojeny. V rámci tohoto empirického šetření byly osloveny sociální pracovníce a žadatelé o osvojení dítěte, případně osvojitelé, kteří již mají osvojence v péči. Z důvodu citlivosti tématu a zejména malé prostupnosti externích osob do komunity lidí v této oblasti, se podařilo do empirického šetření zapojit pouze malý počet komunikačních partnerů, jejichž počet a charakter popisuje kapitola 2.2 Výběrový soubor, viz dříve.

⁵ Nový občanský zákoník, č. 89/2012 Sb., v platném znění.

Následující kapitoly obsahují závěry, které vyplývají z analýzy získaných dat, a to ze zkušeností či praxe zúčastněných komunikačních partnerů. Vzhledem k faktu, že došlo k poměrně širokému rozebrání problematiky procesu osvojení a souvisejících náležitostí, jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, jsou jednotlivé závěry dále rozčleněny do čtyř kategorií.

5.1 Pobyt dítěte v kojeneckém ústavu

Téma pobytu dítěte v kojeneckém ústavu vyvolalo shodnou reakci u všech zúčastněných komunikačních partnerů. Všichni shodně potvrdili, že jsou toho názoru, že setrvání dítěte v prostředí ústavní péče má negativní důsledky na jeho vývoj a chování.

Ovšem je nutné mít na paměti, že ne pro všechny děti je osvojení vhodnou formou náhradní rodinné péče. Z informací získaných empirickým šetřením vyplývá, že nejčastěji jsou do adopce předávány děti ve věku do tří let a pouze výjimečně děti starší než tři roky. Podle sociální pracovnice Jaroslavy jsou pro některé děti vhodnější ostatní formy náhradní péče. Těmito dětmi lze chápat takové, které jsou například poznamenány zdravotním či sociálním postižením, děti starší či s problematickým chováním.

Jedním z důvodů, o kterých paní Jaroslava hovořila, byla potřeba určité volnosti nebo rodičovské praxe, kterou některé z těchto dětí potřebují. V některých případech je pro dítě vhodnější pěstounská rodina se staršími rodiči, kteří již mají zkušenosti s výchovou mnohdy i svých dětí. Díky tomu nejsou na přijímaných dětech tolik upnutí, oproti žadatelům o malé dítě.

„Tyhle přijaté děti nejsou ty, okolo kterých se točí celý svět, což někdy je právě pro ně dobré v tom, že si v sourozenecké skupině najdou své místo. Nejsou na ně kladeny tak obrovské požadavky a přitom mají vedle sebe někoho, kdo by za ně dýchal.“ (Rozhovor Jaroslava, 2014)

U osvojitelů, pro které bude přijímané dítě jejich prvním, velice často dochází k vyvíjení tlaku vůči dítěti. Tvorba tohoto tlaku pramení z mnohdy nereálných očekávání, která adoptivní rodiče vůči přijímanému dítěti, potažmo životu s ním, mají. Avšak pro děti, pro které je tato forma náhradní péče vhodná, je nutné zajistit možnost, aby se do nových rodin dostávaly v co nejkratší době.

Komunikační partneři se dále shodli na tom, že navzdory dobré materiální vybavenosti kojeneckých ústavů, zde chybí to, co je pro děti esenciální, a tím je rodinné prostředí a láska nových rodičů.

Napodobení rodinného prostředí je možné pouze tehdy, pokud bude dostatečná personální vybavenost ústavů, jak již bylo zmíněno v první kapitole této práce. Avšak dle výpovědí osvojitelky Bohdany a žadatelů o osvojení Viktorie a Jaromíra, kteří v rámci příprav navštívili kojenecký ústav, připadá na jednu pečující osobu pět až sedm dětí. Z toho vyplývá, že nelze zabránit psychickým deprivacím, které v prostředí nedostatečně uspokojujícím potřeby dětí vznikají.

Sociální pracovnice Jaroslava upozorňovala na negativní vliv absence „svých stálých lidí“ pro opuštěné dítě žijící v ústavu. Důležitost přítomnosti klíčové osoby pro dítě spočívá v jeho jistotě pro život. V souvislosti s potřebou a významem postavy rodiče pro jistotu v životě dítěte zmiňovala moderní koncept *poruchy attachmentu*, což je porucha připoutání dítěte, na jejíž výskyt poukazují novější studie. Jedním z faktorů, které mohou zapříčinit tuto poruchu, je pobyt v ústavní péči v raném vývojovém období dítěte. Porucha attachmentu se pak může projevit jako nadměrná plačtivost, případně naopak nereflektováním emočních podnětů či neopětováním fyzického kontaktu, např. pohlazení. (Šance dětem 2014, Porucha attachmentu)

Osvojitelka Bohdana v rámci rozhovoru výskyt těchto obtíží potvrdila, když vzpomínala na období po přijetí druhého z adoptovaných dětí. Malý Bořivoj, který se do rodiny paní Bohdany dostal až ve dvou a půl měsících, přestože byl již v šesti týdnech právně volný, zpočátku nevyžadoval pozornost a fyzický kontakt, podle režimu z ústavu se pravidelně po třech hodinách probouzel na sunar. Oproti tomu Vojta, který přišel do rodiny hned po právním

uvolnění v šestinedělí, ještě ve čtyřech letech v noci plakal, vyžadoval pozornost a při odloučení od rodičů, i v poměrně nízkém věku, projevoval nejistotu.

Na tento projev psychické deprivace upozorňují také Langmeier a Matějček, skrze výzkum Marie Damborské, která prováděla šetření v kojeneckých ústavech. V rámci tohoto šetření mj. zjistila, že děti z ústavní péče jsou méně přizpůsobivé nenadálým situacím a projevují větší míru napětí a nervozity než děti z rodin. (Langmeier, Matějček 2011, 95)

Kromě výborné materiální vybavenosti, byla vzpomínána v rámci rozhovorů také profesionální zdravotní péče. Konkrétně obě sociální pracovnice, shodně vyzdvihovaly výhodu přítomnosti zdravotních profesionálů a odborníků v kontextu přijímání dětí, které trpí syndromy spojenými s alkoholovou či drogovou závislostí matek. Dítě, které do ústavní péče přichází je opakovaně vyšetřeno a pokud je to možné, vyléčeno. Ovšem zároveň obě připouštějí, že navzdory výborné kvalitě této péče, nelze takto nahradit rodinné prostředí, které je pro dobrý vývoj dětí nutné.

Východiskem, které rodinné klima dobře nahrazuje, je pěstounská péče na přechodnou dobu, o které pojednává kapitola 3.1.4, viz dříve. Zde se opět všichni komunikační partneři shodují na tom, že tato cesta je velmi vhodnou náhradou rodiny. Jedním dechem však dodávají, že se jedná o péči velmi psychicky náročnou pro osobu pěstouna, protože dochází k navázání jisté citové vazby, která je však omezena předáním dítěte do rodiny, biologické či náhradní, případně uplynutím lhůty jednoho roku. Výhodou pěstounské péče podle žadatelů je také to, že se mohou od pěstounky dozvědět také návyky dítěte a význam některých projevů.

Obě sociální pracovnice vyjevily obavu, že vzhledem k výši finančního ohodnocení pěstounské péče na přechodnou dobu oproti té dlouhodobé, by mohlo dojít ke změně motivace při rozhodování stát se pěstounem.⁶

⁶ Měsíční odměna osoby pěstouna, pečující o jedno dítě, činí 8 000Kč. Osoba v evidenci, která má v péči dítě, získává nárok na 24 000Kč měsíčně. Osobě v evidenci však náleží odměna i ve chvíli, kdy v péči žádné dítě nemá, a to ve výši 20 000Kč. (MPSV 2014, 4)

Zatím však takovýto trend nepozorují, o čemž svědčí i vlastní zkušenost žadatelky Viktorie, která v kontextu rozhovoru s pěstounkou na přechodnou dobu uvedla, že:

„Říkala, že to má spíš jako svůj koníček. Ona sice dostane ten měsíční příděl, ale nedrží se toho, kupuje dítěti to, co chce i nějaké lepší věci a dotuje to ze svého, když překročí ten rozpočet.“ (Rozhovor Viktorie, 2014)

Na závěr této kapitoly je třeba zmínit, že se komunikační partneři také shodují na tom, že vzniklé deprivací stavy a jejich důsledky jsou ve velké míře napravitelné, při přechodu dítěte do stabilního prostředí rodiny. Shodně dochází k tomuto závěru i Langmeier a Matějček (2011), ve svém díle o psychické deprivaci. Tato dvojice autorů taktéž hovoří o schopnosti napravit větší část poruch vznikajících v deprivacích situacích, a to za předpokladu, že dojde k přesunu dítěte do podmínek vhodnějších pro jeho vývoj. (Langmeier, Matějček 2011, 120) Nejedná se vždy o trvalý následek pobytu v ústavní péči, avšak tím spíše poukazuje na zbytečnost vytváření těchto situací majících za následek popsané poruchy a podtrhuje tak důležitost toho, se těmto narušením ve vývoji sociálně opuštěných dětí vyvarovat.

5.2 Legislativa a role byrokracie v procesu osvojení

Jedním z hlavních tematických okruhů, které bylo v rámci rozhovorů s komunikačními partnery probíráno, byla právní úprava náhradní rodinné péče, především pak osvojení. Konkrétně jednotlivé změny, ke kterým došlo v rámci nedávné novelizace zákona č. 359/1999 Sb. a přijetím občanského zákoníku, č. 89/2012 Sb., jak bylo již předesláno na začátku páté kapitoly.

Hlavním poznatkem, který vyplynul z diskuze tohoto tematického okruhu, je zkomplikování a prodloužení celého procesu umístování dětí do rodin, ať nových či původních. Přestože se komunikační partneři shodují na důsledcích těchto úprav, tak v určování příčiny vedoucí k prodloužení procesu nacházejí více faktorů.

Jedním z těchto faktorů je prodloužení lhůty pro matku dítěte, ve které může projevit zájem o dítě či stáhnout svůj souhlas s osvojením. Podrobněji popsala změny, na základě informací od Magistrátu hlavního města Prahy týkající se délky zákonných lhůt, v rámci rozhovoru sociální pracovníce Kateřina takto:

„Dle staré úpravy mohlo být dítě dáno k adopci po šestitýdenním nezájmu matky, ovšem dle nové úpravy, má po šestinedělí matka další tři měsíce lhůtu, aby projevila zájem. Pokud se tak nestane, tak je aktivně vyhledávána, a v případě kontaktování, poučena orgánem sociálně-právní ochrany dětí o důsledcích jejího jednání. Následně je jí dána další tříměsíční lhůta, kdy si může svůj souhlas rozmyslet.“ (Rozhovor Kateřina, 2014)

Obě sociální pracovníce se shodly na tom, že pro dobré fungování novelizovaného systému, by bylo zapotřebí více pracovníků, kterým povinnosti vyplývající z nové úpravy náleží. Podzaměstnanost v dotčených resortech, jakožto jeden z faktorů prodlužující celý proces, uznali v konečném důsledku všichni komunikační partneři. Přičemž sociální pracovníce Kateřina uvedla, že podpora biologické rodiny, která je z části inspirována systémem podpory ve Velké Británii, je velmi dobrým konceptem. Dodala však, že pro české prostředí není tento postup použitelný, při stávajících možnostech financování.

V tomto ohledu, se shoduje i názor druhé sociální pracovníce Jaroslavy, která kromě finančních možností, a z toho vyplývající míry poskytovaných služeb, zmiňuje také odlišnost společenského klimatu jednotlivých zemí.

Téma možného vlivu byrokracie na délku trvání procesu adopce hodnotili komunikační partneři různě. Sociální pracovníce se spíše přiklonily k názoru, že jde o počáteční rozruch panující kolem změny zákona o sociálně-právní ochraně dětí, č. 359/1999 Sb., a přijetí občanského zákoníku, č. 89/2012 Sb. v platném znění. Avšak žadatelé a osvojitelka vidí příčinu ve velkém množství institucí, které jsou zapojovány do procesu adopce s tím, že vznikají prodlevy mezi jednotlivými fázemi procesu v důsledku špatné návaznosti a pomalého fungování. Prodlužování doby, která předchází umístění dětí do nových rodin, může být ovšem také způsobena ze strany žadatelů. Sociální pracovníce Kateřina uvedla, že problém vyvstává tehdy, když jsou žadatelé málo tolerantní a nechtějí ze svých požadavků sestoupit.

„Někdy je to opravdu těžké, protože lidé si tam napíší, že by chtěli, například aby jim dítě bylo podobné, předpoklad studia na určité škole, žádné drogově závislé rodiče nebo závislé na alkoholu, nejčastěji jen naše etnikum.“

(Rozhovor Kateřina, 2014)

Dalším důvodem, který zmínila, byl počet dětí vhodných k osvojení, který byl za loňský rok v Praze zhruba poloviční vůči počtu žadatelů, kterých každým rokem přibývá. Nejedná se ovšem o menší počet dětí obecně, ale o počet právně volných dětí. Paní Kateřina uvedla, že v současnosti je jistým trendem snaha biologických rodičů, nevzdat se dítěte úplně, což má za následek komplikaci při řešení životní situace dítěte.

Závěrem této kapitoly lze říci, že navzdory jisté míře vlivu byrokracie na délku procesu zprostředkování adopce, záleží spíše na počtu a schopnostech pověřených zaměstnanců. Byrokratické aspekty tohoto procesu by nebyly

natolik zatěžující, pokud by pro jejich vykonávání byl dostatečný počet pracovníků. Kromě toho dochází k prodlužování čekací lhůty pro žadatele, z důvodu klesajícího počtu právně volných dětí a neochoty žadatelů podstoupit rizika spojeného s převzetím dítěte ještě před jeho uvolněním.

5.3 Proces zprostředkování osvojení

Hlavním zjištěním, které se opakovalo ve výpovědích všech respondentů, je rozdílnost v postupech jednotlivých krajů. V rámci kategorie rozdílnosti postupů se dále sdružují dvě další podtémata, kterými jsou: čekací lhůta a požadované náležitosti.

Ohledně délky čekací lhůty panovala mezi komunikačními respondenty shoda v tom ohledu, že vnímají výrazné rozdíly mezi jednotlivými kraji. Z výpovědí jednotlivých komunikačních partnerů vyplývá, že zatímco v Praze, je odhadovaný průměr čekací doby na přijetí zdravého dítěte do jednoho roku, bez tolerance k etniku, dva až tři roky. V Ústeckém kraji je odhadovaná čekací doba o polovinu kratší, tedy jeden a půl roku.

Ovšem fakt, že odhad průměrné čekací doby v Ústeckém kraji tvoří polovinu lhůty v hlavním městě, může být způsoben tím, že jsou zde, dle slov Viktorie, pravidelně osvojovány děti romského etnika.

„Co nám řekla ta paní, tak ústecký kraj je na tom dobře, že má nejvíc dětí, ale je to taky dáno tím, že je tu hodně Romů. Na přípravce nám říkali, že v Ústeckém kraji je v každé skupině minimálně jeden romský pár, který žádá o romské dítě. Ale i tak, že když chceme zdravé dítě, do jednoho roku svého etnika, tak se čeká zhruba rok od zařazení do evidence. Podle toho, co nám řekli, tak Praha je na tom hůř, že se čeká déle.“
(Rozhovor Viktorie, 2014)

Na druhou stranu dle slov paní Bohdany je situace v Pardubickém kraji, kde je „*bílých*“ zdravých dětí do jednoho roku také velice málo, ještě horší, se tato lhůta pohybuje až kolem pěti let.

Jedním z dalších faktorů, které dle šetření prodlužují celý proces adopce, je skutečnost, že samotné období příprav představuje jeho značnou část. Doba, po kterou trvají jednotlivé součásti příprav, předcházející zařazení do evidence žadatelů, je komunikačními partnery odhadována přibližně na půl druhého roku. Sociální pracovnice se shodují na tom, že možným urychlením procesu je praxe a zdatnost pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Dle zkušenosti paní Kateřiny:

„Záleží na tom, jak je sociální pracovnice zkušená a šikovná. Zda dokáže určit, jestli je biologická matka nedohledatelná nebo naopak jí dostane k soudu, kde podepíše souhlas a tak se předání urychlí.“ (Rozhovor Kateřina, 2014)

Zajímavé srovnání poskytuje závěrečná zpráva k analýze systému příprav pro náhradní rodinnou péči, ze které vyplývá, že tato lhůta v žádném z krajů nepřekročí dvanáct měsíců. (MPSV 2014d, 97) Zároveň je ve zprávě uvedeno, že délka trvání procesu je záměrná a má sloužit k nashromáždění dostatečného množství podkladů pro konečné rozhodnutí o případném zařazení osob do evidence žadatelů. (MPSV 2014d, 93)

Druhou odlišností, kterou zmiňovali komunikační partneři v postupu jednotlivých krajů, je složení požadovaných náležitostí a také pořadí konkrétních fází odborných příprav. Následující úryvek ilustruje první ze zmíněných odlišností, které uvedla v rámci rozhovoru komunikační partnerka Viktorie.

„Oni nevědí, co chtějí. Jedna nám řekla, že musíme být manželé pro zařazení do evidence, ale v přípravce byl pár, kteří byli jen druh s družkou, a vůbec to nevadilo. Alena z Mostu zase říkala, že museli mít posudek od zaměstnavatele, ale to zase po nás nikdo nechtěl.“
(Rozhovor Viktorie, 2014)

Právě v případě manželů Viktorie a Jaromíra došlo také k odchýlení od běžné praxe, respektive posloupnosti jednotlivých fází odborných příprav. Dle jejich výpovědi nejprve došlo k jejich psychologickému posouzení a teprve poté k absolvování přípravného kurzu. Při konzultaci této odchylky se sociální pracovnící Kateřinou, bylo vysvětleno, že některé kraje tyto fáze prohazují. Tento postup vysvětlila tak, že v některých krajích tak urychlují selekci vhodných adeptů na žadatele o osvojení. Ovšem podotkla, že pro ni osobně je lepší posuzovat vhodnost potenciálních žadatelů až v souvislosti s jejich vystupováním v průběhu kurzů. Na základě jednoho rozhovoru se, podle jejího názoru, nedá vždy dostatečně odhadnout jejich vhodnost. Metodika v Praze probíhá tak, že nejprve proběhne sociální šetření, poté přípravný kurz a na závěr absolvují budoucí žadatelé psychologické vyšetření a konzultace s psychologem.

Dalším rozdílem, který vyplynul ze získaných dat, je frekvence konání přípravných kurzů pro žadatele o osvojení. Zatímco sociální pracovníce Kateřina uvedla, že v Praze se konají tyto kurzy každý měsíc, dle výpovědi Viktorie a Jaromíra v Ústeckém kraji jen dvakrát ročně. Osvojitelka Bohdana uvedla, že v Pardubickém kraji se tato příprava v době, kdy žádali o adopci, konala pouze jednou za rok. Frekvenci konání přisuzuje počtu žadatelů v daném kraji.

Zjištěné informace lze tedy shrnout závěrem, že navzdory existenci krajových odlišností v postupech a požadavcích vůči osobám žadatelů, probíhá proces zprostředkování dle vytyčených pravidel. Případná zdržení lze přisuzovat počtu žadatelů, od kterého se odvíjí frekvence konání přípravných kurzů. Jiným důvodem mohou být finanční možnosti kraje, k nimž se mohou vázat právě i případná zdržení celého procesu. Důležitým závěrem je také to, že jistá část doby trvání procesu je uměle udržována poskytovateli příprav, a to z důvodu poskytnutí dostatečného prostoru pro získání potřebných informací, sloužících k následnému posouzení vhodnosti žadatelů.

5.4 Náležitosti v procesu příprav a jejich význam

Posledním tematickým okruhem, který je v rámci interpretační části nutno zmínit, jsou poznatky týkající se jednotlivých náležitostí vyžadovaných v průběhu celého procesu příprav a jejich významu. Kromě účelnosti diskutovaných náležitostí se tato kapitola věnuje také přínosu přípravných kurzů.

Součástí rozhovorů byl, jak již bylo řečeno, také tematický okruh týkající se významu jednotlivých náležitostí. V této části byli komunikační partneři dotazováni, zda se jim jeví některá ze součástí příprav či požadavků kladených na osoby žadatelů méně přínosná nebo naopak velmi obohacující.

Komunikační partneři se shodli na tom, že účast na přípravném kurzu je pro jeho absolventy velice přínosná, zvláště pro ucelení představ o dítěti, které jsou ochotni přijmout, významu náhradní rodinné péče, ale také získáním souhrnných informací týkajících se všech aspektů osvojení. Sociální pracovnice Kateřina uvedla, že z reakcí a zpětných vazeb osob, které kurz absolvovaly, vyplývá, že by byl kurz přínosem nejen pro žadatele, ale i pro ostatní rodiny.

Někdy nám žadatelé říkají, že je škoda, že přípravy na rodičovství neabsolvují i rodiny, ve kterých se děti narodí. Jsou tam zajímavé věci, které by i je mohly potkat. (Rozhovor Kateřina, 2014)

Další zmiňovanou součástí byla návštěva kojeneckého ústavu, potažmo dětského domova. Zde oproti předchozím příkladům, již nepanovala úplná shoda. Obě sociální pracovnice uvedly, že je pro žadatele tato návštěva přínosem v tom ohledu, že se mohli žadatelé přesvědčit o chodu těchto zařízení a podmínkách, jaké zde panují. K tomuto názoru se posléze přiklonil i Jaromír, který uznal, že přestože v dané chvíli návštěvu vnímal, jako ránu pod pás, s odstupem času byl nucen uznat přínos této zkušenosti. Dále již všichni shodně uváděli, že bylo přínosné konzultovat své obavy a otázky s místními vychovatelkami či lékařkami. Obě ženy, Viktorie i Bohdana, však zůstaly přesvědčené o tom, že návštěvu kojeneckých ústavů by bylo vhodnější vyřadit.

Sociální pracovnice Kateřina k tomuto tématu uvedla, že v důsledku organizačních změn, byla od ledna letošního roku návštěva kojeneckého domova zrušena. V podobném duchu došlo také ke změně metodiky v oblasti výběru vhodné rodiny pro opuštěné dítě.

„Dříve se v Praze pravidelně scházel poradní sbor, poté tzv. poradní sbor, kde odborníci týmově spolupracovali a snažili se pro určité dítě najít nejvhodnější rodinné prostředí. Například pokud je dítě aktivní a oni tam mají žadatele sportovce, tak je dají dohromady. Teď nově to budou dělat úředníci, kteří nikdy nebyli u dětí, a od stolu budou rozhodovat o dětech. Je to hrozně nešikovné vůči těm dětem.“
(Rozhovor Kateřina, 2014)

Jiným aspektem, který naopak přibyl k ostatním součástem procesu zprostředkování, konkrétně příprav, je povinnost absolvovat kurz první pomoci. Sociální pracovnice Kateřina na téma povinnosti této části příprav vyjádřila svůj nesouhlas.

Podotkla, že znalost první pomoci je sice dobrá pro život, avšak vzhledem k faktu, že žadatelé čekají i déle než dva roky od zařazení do evidence, pozbývá povinnost absolvování tohoto kurzu smysl.

„Přijde mi, že když čekají na to dítě delší dobu, že toho spoustu zapomenou a za tu dobu se mohou i změnit podmínky nebo zákon. Je to zajímavé, ale nenutila bych je do toho.“
(Rozhovor Kateřina, 2014)

Komunikační partneři našli kromě uvedených přínosů a výhod, také mnohé aspekty, které podle jejich názoru nejsou natolik nutné a mohly by být teoreticky vyřazeny. Žádný z nich nevěděl, že by jim vadila přítomnost jimi zmiňovaných součástí, avšak nejsou si jisti jejich nepostradatelností.

Přestože se v některých případech jedná o výroky, které neuváděli komunikační respondenti ve shodě s ostatními, jsou tyto názory zajímavé. Prvním z nich je požadavek na doložení posudku od zaměstnavatele. Navzdory tomu, že tento posudek není dle výpovědi nutný doložit ve všech krajích, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, zmínili jej téměř všichni komunikační partneři. Důvody zmínění jsou ale rozdílné.

Osvojitelka Bohdana se domnívá, oproti ostatním, že nadbytečnost tohoto dokumentu spočívá v tom, že nemusí mít vždy dobrou vypovídající hodnotu. Svůj výrok doložila vlastní zkušeností.

„Věděli jsme, že musíme mít posudek od zaměstnavatele, ale vzhledem k tomu, že muž tam dělal čtyři měsíce a já jsem čerstvě nastoupila, tak ta vypovídající hodnota o tom, je taková celkem nulová, že jo.“ (Rozhovor Bohdana, 2014)

Ostatní komunikační partneři na téma posudku od zaměstnavatele hovořili v tom smyslu, že vyžádání posudku od zaměstnavatele u osoby samoživitelky může být problematické. Sociální pracovnice Jaroslava hovořila o tom, že pro žadatelky samoživitelky zde vzniká riziko ztráty zaměstnání.

„Nechtěly prozradit, že se chystají na mateřskou, protože se obávaly toho, že se s nimi přestane v práci počítat nebo, že při nejbližší možnosti dostanou výpověď. Těhotná žena je chráněná, ale ony jako čekatelky na adopci nejsou, a pak by ztratily i nárok na mateřskou.“
(Rozhovor Jaroslava, 2014)

Posledním zmiňovaným aspektem byl obsah a délka přípravných kurzů, zvláště pak ze strany žadatelů Viktorie a Jaromíra, i osvojitelky Bohdany. Všichni jmenovaní se shodli na tom, že i přes neoddiskutovatelný přínos přípravného kurzu, byla jeho délka zbytečná. Žadatelka Viktorie se o přípravném kurzu vyjádřila tak, že to bylo velice náročné. Kurzy probíhaly od ranních do večerních hodin, od pátku do neděle, přičemž celkový rozsah stanovený zákonem je minimálně 48 hodin.

Paní Viktorie také uvedla, že záleželo na míře empatie osoby přednášejícího a jeho schopnosti zaujmout. Osvojitelka Bohdana téma přípravných kurzů komentovala tak, že se jí některé části programu zdály spíše úsměvné, nežli přínosné.

„Ty víkendy byly dobré, ale klidně bych se zbavila těch částí, kdy jsme malovali obrázky a tak. Přišlo mi to jako zbytečná věc, která ve vztahu k tomu adopčnímu procesu nemá moc co dočinění.“ (Rozhovor Bohdana, 2014)

Naopak zmiňovala absenci praktických součástí příprav, které by žadatele připravili lépe na to, co je po přijetí může potkat.

„Přidala bych víc zkušeností adoptivních rodičů, protože to bylo to, co člověka zajímá a co je pro rozhodování důležité, jestli to tak chceme a abychom si to ujasnili, co můžeme čekat a jaké to bude.“ (Rozhovor Bohdana, 2014)

Důležitost praktických příkladů a sdílení zkušeností zdůrazňovala především sociální pracovnice Kateřina. Zvláště pak v kontextu nedávných změn, kdy byla zrušena návštěva kojeneckých ústavů, viz výše. Uvedla, že se absolventi přípravných kurzů jsou nespokojení, že nově už přípravné kurzy tuto návštěvu nezahrnují. Dále konstatuje, že zajištění praktických příkladů u osvojitelů je mnohem problematictější, než kupříkladu u pěstounské péče.

Závěrem tedy lze říci, že se komunikační partneři shodují na velkém přínosu přípravných kurzů, především z hlediska utřídění svých představ a očekávání. Zároveň se shodují na tom, že některé části procesu, předcházejícímu zařazení do evidence žadatelů, by dle jejich názoru mohly být vypuštěny. Kromě toho jsou i takové, které mohou žadatelům způsobit rizika, příkladem jsou matky samoživitelky a hrozba ztráty zaměstnání. V neposlední řadě byla v této kapitole vysvětlena důležitá role praktických ukázek, která byla v důsledku legislativních změn výrazně omezena.

Závěr

Tématem mé bakalářské práce jsou problematické aspekty spojené s procesem adopce v České republice. Konkrétní aspekty jsou zde nahlíženy v souvislosti s provedenými legislativními změnami, ke kterým došlo novelizací zákona o sociálně-právní ochraně dětí, č. 359/1999 Sb., a přijetím nového občanského zákoníku, č. 89/2012 Sb., v platném znění. Skrze vlastní empirické šetření jsou probírány změny v systému náhradní rodinné péče, konkrétně jejich vliv na průběh zprostředkování adopce v České republice.

Teoretická část práce, respektive její první část, je zaměřena na ukotvení zvolené problematiky v konceptech dvou teorií, které jsou základními východisky vymezujícími předmět dalšího zkoumání. Z hlediska teorie psychické deprivace se práce zaměřuje na získání poznatků o následcích pobytu opuštěných dětí v prostředí kojeneckých ústavů a dosahování vytyčených cílů transformace v kontextu snahy omezit umístování dětí do ústavní péče. Teorie byrokracie představuje druhý směr empirického šetření, jehož cílem je zjištění, zda v důsledku působení byrokratických složek při procesu zprostředkování náhradní péče, dochází k jeho zkomplikování a prodlužování.

V další části práce je předkládán popis metodického přístupu a použitých metod, které jsou užity v rámci empirického šetření. Poslední kapitola teoretické části je věnována rozboru systému náhradní rodinné péče v České republice. Smyslem této části je seznámit čtenáře s celým systémem náhradní rodinné péče a pomocí studia dokumentů a platné legislativy, vymezit základní pojmy, které se v této problematice vyskytují.

Analytická část je věnována celému procesu zprostředkování adopce v České republice. Nejprve je definován právní stav dítěte, při kterém je možné jeho osvojení, a následně jsou v jednotlivých kapitolách podrobně popsány fáze procesu osvojení, od období rozhodování až po péči před osvojením. Cílem je propojení teoretických informací s praktickou podobou adopce a seznámení se všemi náležitostmi, které jsou od zájemců o adopci vyžadovány.

Empirickou část bakalářské práce představuje vlastní empirické šetření, skrze které jsou konfrontovány teoretické poznatky se zkušenostmi komunikačních partnerů. Tímto způsobem jsou odhalována kritická místa procesu adopce, a na základě následné analýzy získaných dat, jsou určovány vztahy a souvislosti mezi jednotlivými problematickými aspekty procesu adopce.

Data získaná z rozhovorů s komunikačními partnery poskytla rozkrytí širokého spektra kritických míst procesu adopce. Identifikované problémy byly následně rozčleněny do čtyř zastřešujících kategorií a interpretovány ve svých tematických okruzích. Sledující posloupnost popsané struktury práce, došlo nejprve k interpretaci tematického okruhu týkajícího se pobytu dítěte v kojeneckém ústavu, poté poznatků k možné roli byrokracie v prodlužování procesu adopce. Nakonec byla interpretována témata sdružená ve zbývajících dvou kategoriích, které jsou věnovány procesu adopce a významu, který komunikační partneři přisoudili jednotlivým náležitostem požadovaným v souvislosti se zprostředkováním adopce.

Ačkoliv se názory komunikačních partnerů nenacházely vždy ve vzájemné shodě, považují poznatky plynoucí z provedených rozhovorů za přínosné. Mezi zásadní zjištění v oblasti názorů na pobyt dítěte v kojeneckém ústavu patří shoda komunikačních partnerů na potřebě omezení ústavní péče, která navzdory neustálému zlepšování není dosud schopna omezit následky v podobě vývojových vad umístěvaných dětí. Pozitivně byla hodnocena materiální zabezpečení kojeneckých ústavů a ceněna profesionalita poskytované zdravotní péče v těchto zařízeních. Navzdory tomu, se názory komunikačních partnerů shodují na tom, že ústavům stále chybí stabilní prostředí a láska rodičů, kterou může opuštěným dětem nabídnout pouze rodina, ať původní či náhradní. V tomto ohledu je vyzdvihována pěstounská péče na přechodnou dobu, která představuje formu náhradní péče nejlépe nahrazující rodinné prostředí, které je pro dobrý psychický vývoj dětí esenciální. Péče profesionálních pěstounů je však pouze dočasným řešením, a tak se opět dostáváme k tomu, že je klíčové zajistit rychlý a co nejméně problémový přechod dětí, do stabilního prostředí původních či nových rodin.

Z empirického šetření však vyplynulo, že z části tomuto přechodu brání byrokratická složka procesu adopce. Přestože se nejedná o jediný rozhodující faktor prodlužující zprostředkování adopce, jistá role byrokracie je zde zřejmá. V kontextu získaných poznatků lze však hovořit o možnosti, že se jedná o dočasný stav, než se nově aplikovaný systém usadí. Ovšem jedním z prokazatelných negativ přijetí nové zákonné úpravy, které bylo v rámci šetření zmíněno, je zrušení poradních sborů v původní podobě a přenesení pravomoci přiřazovat vhodné žadatele k opuštěným dětem na osoby úředníků, kteří navzdory chybějící praxi, budou rozhodovat o nových rodinách.

Dalším z faktorů, který lze uvést jako prodlužující, je stav v oblasti náhradní rodinné péče, dokumentující nárůst v počtu žadatelů a pokles počtu dětí vhodných k osvojení. Klíčovou roli v prodlužování procesu adopce, dle zjištění empirického šetření, představuje nedostatečné personální zajištění jednotlivých institucí činných v rozhodovacím procesu při zprostředkování adopce. Podzaměstnanost má, dle závěrů komunikačních partnerů, původ v nedostatečném financování navrženého systému, který přesahuje finanční možnosti České republiky.

V souvislosti s financováním byly také zjištěny rozdílné postupy jednotlivých krajů. Konkrétně při srovnání konkrétních krajů ve frekvenci pořádání přípravných kurzů pro žadatele o osvojení, byla zjištěná četnost výrazně odlišná. Avšak přínos těchto kurzů byl již hodnocen shodně, jako obohacující součást celého procesu zprostředkování adopce. Naopak negativem bylo shledáno zrušení návštěvy kojeneckého ústavu ve smyslu získání představy o jeho fungování a možnosti konzultace praktických otázek týkajících se adopce s osobami pečovateli, odborníky či osvojitelů.

Ačkoliv prvotní reakcí na změny legislativy v oblasti adopce jsou především projevy nespokojenosti, ze stran odborníků i žadatelů, kteří hovoří spíše o nevýhodách nové úpravy systému zprostředkování adopce, zvýhodňující biologickou rodinu na úkor dítěte. Pro hodnocení účinku nové zákonné úpravy, z hlediska zlepšení předchozího systému, je v tuto chvíli ještě brzy a toto zjištění by vyžadovalo další zkoumání.

Použitá literatura

ADOPCE.COM. *Jak začít*. [online] 2013 [11. 1. 2014] Dostupné z:

<http://www.adopce.com/informace/jak-zadat/>

BUBLEOVÁ, Věduna et al. *Adopce.com: průvodce náhradní rodinnou péčí: projekt náhradní rodinné péče*. 5. Vyd. Praha: Obecně prospěšná společnost při Nadaci Terezy Maxové, 2013a. 39 s.

BUBLEOVÁ, Věduna et al. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Vyd. 2. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. 2013b. 52 s. ISBN 978-80-87455-17-3.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Míry plodnosti žen mezi lety 1950–2012*.

[online] 1. 7. 2013a, 14. 3. 2014 [21. 1. 2014] Dostupné z:

[http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/8E001797C5/\\$File/4032130609.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/8E001797C5/$File/4032130609.pdf)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Průměrný věk matek při narození dítěte mezi lety 1950–2012*. [online] 1. 7. 2013b, 14. 3. 2014 [5. 11. 2013] Dostupné z:

[http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/960026AB91/\\$File/4032130615.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/960026AB91/$File/4032130615.pdf)

ELIÁŠ, Karel, ed. a SVATOŠ, Marek, ed. *Nový občanský zákoník 2014: rejstřík: redakční uzávěrka 26. 3. 2012*. Ostrava: Sagit, 2012. 320 s. ÚZ: úplné znění; č. 900. ISBN 978-80-7208-920-8.

FERBROVÁ, Markéta. *Odborná příprava žadatelů o pěstounskou péči či osvojení* [online]. 2013 [cit. 2014-05-15]. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského Praha. Vedoucí práce Martina Karkošová. Dostupné z: <http://theses.cz/id/ehp0k0/>

FOND OHROŽENÝCH DĚTÍ. *Adopce*. [online]. 2013a. [15. 1. 2014].

Dostupné z:

<http://www.fod.cz/nase-cinnost/adopce?highlightWords=osvojen%C3%AD>

FOND OHROŽENÝCH DĚTÍ. *Klokánek*. 2014a. [20. 4. 2014]. Dostupné z:

<http://www.deti.cz/nase-cinnost/klokánek>

- FOND OHROŽENÝCH DĚTÍ. *O nás*. 2013b. [13. 3. 2014]. Dostupné z: <http://www.deti.cz/o-nas>
- FOND OHROŽENÝCH DĚTÍ. *Přímá adopce*. 2013c. [15. 1. 2014]. Dostupné z: <http://www.fod.cz/stranky/adopce/nrp/osvojeni.htm>
- FOND OHROŽENÝCH DĚTÍ. *Výzkum prof. Matějčka a kol.* 2014b. [27. 4. 2014]. Dostupné z: <http://www.deti.cz/nase-cinnost/vyzkum-prof-matejcka-a-kol>
- GIDDENS, Anthony a SUTTON, Philip W., ed. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013. 1049 s. ISBN 978-80-257-0807-1.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- JERÁBEK, Hynek. *Úvod do sociologického výzkumu*. 1. Vyd. Praha: Karolinum, 1992. 162 S. ISBN 80-7066-662-5.
- KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. Vyd. - dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004. 529 s. Studijní texty; sv. 32. ISBN 978-80-86429-52-6.
- KELLER, Jan. *Sociologie organizace a byrokracie*. 2., přeprac. Vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 182 s. Základy sociologie; sv. 1. ISBN 978-80-86429-74-8.
- KUCHAŘ, Pavel. *Trh práce: sociologická analýza*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2007. 183 s. ISBN 978-80-246-1383-3.
- KÜBLOVÁ, Veronika. *Problematika tzv. Právně volného dítěte* [online]. 2006 [10.2.2014]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce Zdeňka králíčková. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/68510/pravf_m/.
- LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Vyd. 4., dopl., V nakl. Karolinum 1. Praha: Karolinum, 2011. 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5.
- LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon, 1981. 222 s. Klub čtenářů.

- MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. Vyd.1. Praha: Portál, 2002. 152 s. ISBN 80-7178-637-3.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 2. Vyd. Praha: Avicenum, 1989. 335 s.
- MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 183 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Analýza náhradní rodinné péče v České republice*. [online] 2014d. 15. 10. 2013 [11. 2. 2014] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/16437/analyza_SNRP.pdf
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Metodické doporučení MPSV č. 7/2009 k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče*. [online] 2014. 26. 7. 2010, [10. 3. 2014] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7271/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-7.pdf
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *MPSV: Poslanecká sněmovna přijala novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí*. [online] 2013a. 6. 9. 2012 [11. 4. 2014] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13504/tz_060912b.pdf
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Proces zprostředkování*. [online] 2013c. 21. 2. 2013 [10. 12. 2013] Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14502>
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Sociální reforma – Dávky pěstounské péče 2013*. [online] 2013b. 22. 3. 2013 [15. 1. 2014] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/14871/brozura_Pestounske_davky_2013.pdf
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Stanovisko MPSV k reportáži TV Prima o situaci v Klokánku*. [online] 2014a. 24. 10. 2013, [15. 1. 2014] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/16506/TZ_241013c.pdf
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Stanovisko MPSV k situaci zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc „Klokánků“*. [online] 2014b. 7. 2. 2014, [15. 3. 2014] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17255/TZ_070214a.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti*. [online] 2014c. 19. 1. 2009, [10. 3. 2014] Dostupné z:

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/9558/Transformace.pdf>

PORTÁL PRO SOCIÁLNÍ OBLAST MĚSTA PRAHY. *Informace pro zájemce o náhradní rodinnou péči*. [online] 2014. 16. 5. 2012 [5. 1. 2014] Dostupné z:

http://socialni.praha.eu/jnp/cz/rodina/nahradni_rodinna_pece/informace_pro_zajemce/index.html

SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar, 2005. 327 s. Pegas; Zv. 8. ISBN 80-551-0904-4.

ŠVARŤÍČEK, ROMAN A KOL. *Kvalitatívni výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

ÚZIS ČR. *Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2012*. Aktuální informace č. 25/2013. [online] 2013. [5. 1. 2014] Dostupné z: <http://www.uzis.cz/rychle-informace/cinnost-kojeneckych-ustavu-detskych-domovu-pro-deti-do-tri-let-dalsich-zarizeni-pro-deti-roce-2012>

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Vyd. 1. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012. 181 s. ISBN 978-80-87455-14-2.

VESELÁ, Renata a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. 2. Vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 283 s. ISBN 80-86432-93-9.

VYSKOČIL, Filip. *Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice*. Středisko náhradní rodinné péče, spolek (ed.). [online] 2014. [15. 2. 2014] Dostupné z:

http://www.nahradnirodina.cz/files/File/Projekty/Pravni_uprava_NRP_v_CR_2014.pdf

ZÁKONY PRO LIDI. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. [online] 2014. [15. 2. 2014] Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Seznam zákonů upravujících náhradní rodinnou péči

Příloha č. 2: Schéma zprostředkování náhradní rodinné péče

Příloha č. 3: Scénář rozhovoru – sociální pracovníce

Příloha č. 4: Scénář rozhovoru – osvojitelé/žadatelé

Příloha č. 5: Seznam zkratek

Přílohy

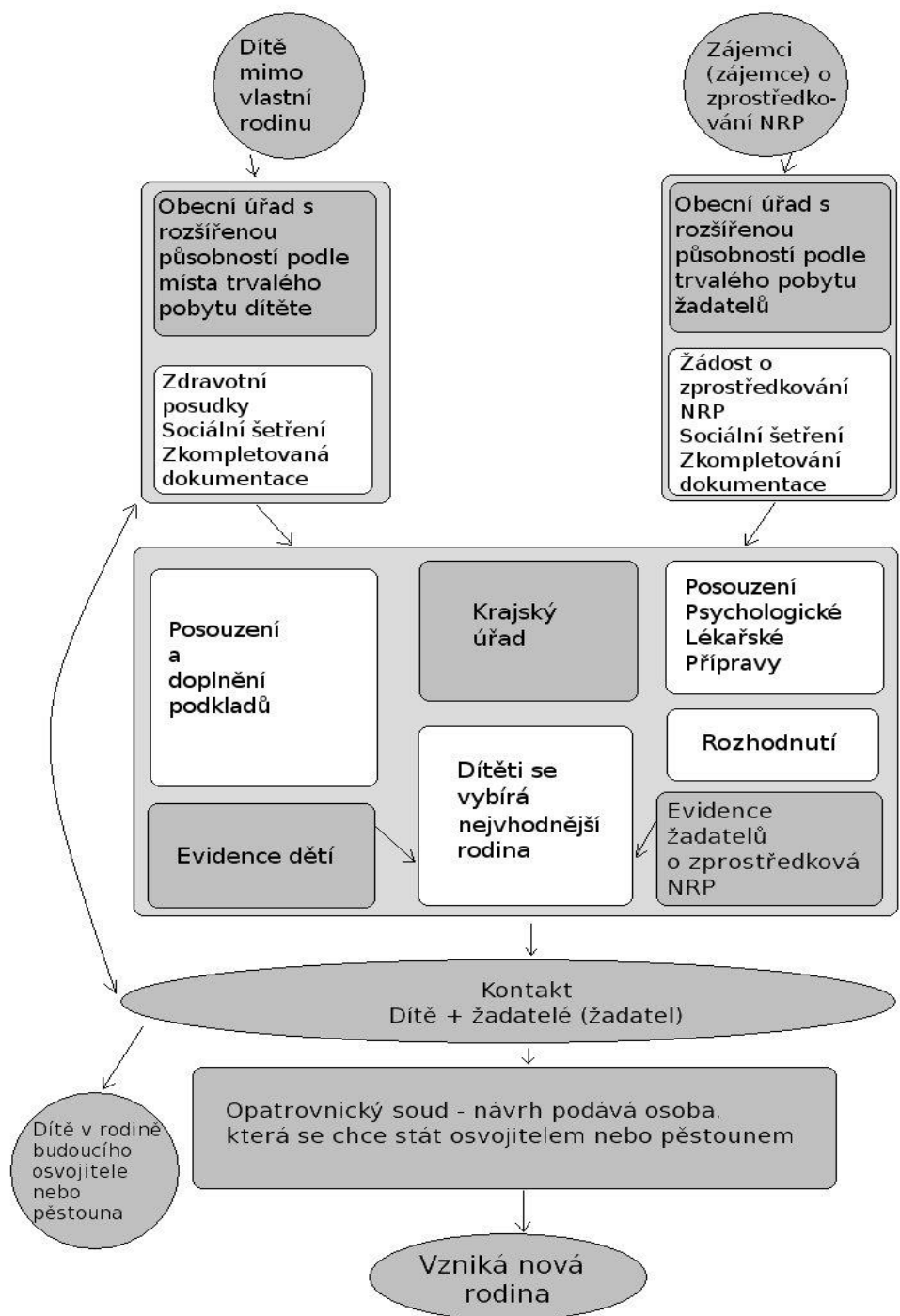
Příloha č. 1: Seznam zákonů upravujících náhradní rodinnou péči

System náhradní rodinné péče v České republice, krom již zmíněných, upravují také následující zákony:

- 473/2012 Sb. - Vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí
- 89/2012 Sb. - Občanský zákoník (nový)
- 329/2011 Sb. - Zákon o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením
- 111/2006 Sb. - Zákon o pomoci v hmotné nouzi
- 108/2006 Sb. - Zákon o sociálních službách
- 412/2005 Sb. - Zákon o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti
- 109/2002 Sb. - Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních
- 6/2002 Sb. - Zákon o soudech a soudcích
- 320/2001 Sb. - Zákon o finanční kontrole
- 133/2000 Sb. - Zákon o evidenci obyvatel
- 359/1999 Sb. - Zákon o sociálně-právní ochraně dětí
- 326/1999 Sb. - Zákon o pobytu cizinců na území ČR
- 155/1995 Sb. - Zákon o důchodovém pojištění
- 269/1994 Sb. - Zákon o Rejstříku trestů
- 283/1993 Sb. - Zákon o státním zastupitelství
- 555/1992 Sb. - Zákon o Vězeňské a justiční stráží České republiky
- 582/1991 Sb. - Zákon o organizaci a provádění sociálního zabezpečení

Příloha č. 2: Schéma zprostředkování náhradní rodinné péče

Dostupné z: <http://www.adopce.com/informace/zprostředkovani-nrp/>

Autor: Středisko náhradní rodinné péče

Zdroj: Adopce.com

Příloha č. 3: Scénář rozhovoru – sociální pracovnice

Otázky – sociální pracovníci

Na úvod bych Vás chtěla požádat, zda byste mi mohla krátce říci o náplni Vaší práce a jak dlouhá je Vaše praxe?

Která z forem NRP je pro Vás ta nejlepší?

- Myslíte si, že je zároveň tato forma NRP podle Vás nejvhodnější?
- Jak byste celkově zhodnotil/a situaci v oblasti náhradní rodinné péče? Například počty dětí umístěvaných do NRP, míra zájmu o NRP, průměrná doba čekání apod.
- Jak si myslíte, že je na tom česká legislativa v oblasti adopce v kontextu novelizace 2013?
- Jaké jsou podle Vás možnosti dalšího zlepšení, které podle Vás fungují v ostatních státech?

A. Proces adopce

- Pokud porovnáte adopci s ostatními formami náhradní rodinné péče, tak jaké byste uvedl/a (ne)výhody?
- Co si myslíte o procesu adopce z hlediska délky jejího trvání?
- Co podle Vás nejvíce ovlivňuje dobu (kromě byrokracie), kdy žadatelé čekají na „vhodné dítě“?
- Je podle Vás možné, že zde hraje roli byrokracie v prodlužování toho procesu?
- Myslíte si, že je dostatek úředníků a sociálních pracovníků, kteří vyřizují žádosti o NRP?
- Jaké vidíte slabiny a další problémy, které podle Vás provází proces adopce?

B. Podmínky adopce

- Co si myslíte o míře kladených nároků na žadatele o osvojení dítěte?
- Jsou podle Vás nutné všechny požadované formuláře nebo různá potvrzení, které jsou od žadatelů vyžadovány? Obecně – ano, ne. Konkrétně která potvrzení případně ne (výpis z rejstříku trestu, potvrzení o ekonomické situaci, posudek o psychologickém vyšetření).
- Jaký je postup při vyřizování žádostí o adopci, je na to použita nějaká metodika? Jaká?
- Pozorujete rozdíly v postupech úřadů, například mezi kraji?
- Jaký je podle Vás přínos přípravných kurzů pro žadatele o osvojení?

C. Psychická deprivace

- Myslíte si, že má na opuštěné děti nějaký vliv pobyt v kojeneckých ústavech?
- Myslíte si, že je prostředí v kojeneckých ústavech dostatečně podnětné pro vývoj dítěte? Pro jeho sociální, psychický nebo fyzický rozvoj?
- Co si myslíte o pěstounské péči na přechodnou dobu z hlediska důsledků na emoční stabilitu dítěte, z důvodu přetrhávání vzniklých citových vazeb?

D. Přímá adopce

- Co si myslíte o možnosti otevřené adopce skrze organizaci FOD?
- Jaká vidíte pozitiva či negativa této cesty?
- Jaký je Váš pohled na možnost otevřené adopce?
- Kde je podle Vašeho názoru kompromis, který je nejvhodnější pro opuštěné děti?

Závěrečné otázky

- Co je podle Vás nejpálčivějším problémem v oblasti NRP, respektive osvojování?
S čím se nejčastěji setkáváte?
- Napadá Vás ještě nějaká oblast, která je v rámci tohoto tématu problematická?
- Je podle Vás ještě něco, co jsem opomněla, a mělo by zaznít?

Příloha č. 4: Scénář rozhovoru – osvojitelé/žadatelé

Otázky – osvojitelé/žadatelé

Na začátek bych Vás chtěla poprosit, abyste mi řekli něco o sobě a o Vaší rodině. *Věk, pohlaví, nejvyšší dosažené vzdělání.*

Jedná se o Vaši první adopci nebo jste již žádali o nějakou z forem náhradní péče? *Pokud ano, na základě zkušeností, která z žádostí Vás stála větší úsilí? Bylo to napodruhé snazší?*

Jak dlouho jste (byl/a) v evidenci žadatelů?

Máte představu o tom, jak dlouhé jsou čekací lhůty ve Vašem kraji?

A. Rozhodování a přípravy

- Co Vás vlastně přivedlo k myšlence adoptovat dítě? *Hrála zde roli také solidarita k opuštěným dětem? Potřeba naplnit svůj život?*
- Jak jste postupovali? *Našli jste si předem nějaké informace nebo jste se obrátili rovnou na odpovědný úřad? Co všechno jste hledali, než jste kontaktovali úřad?*
- S jakými očekáváními jste do tohoto procesu vstupovali? *Představy o délce procesu, nárocích a také požadavcích na dítě.*
- Došlo k nějakým změnám z hlediska Vašich představ? *Pozměnili jste své požadavky na dítě?*
- Jaká kritéria byla pro Vás klíčová při žádosti o osvojení? *Pohlaví, věk či etnikum dítěte? Zdravotní stav?*

B. Proces zařazení do evidence

- Co si myslíte o míře kladených nároků na Vás, jako žadatele o osvojení dítěte? *Jaké jste měli pocity z celkového posuzování a psychologického vyšetření? Jste spokojeni s přístupem sociálních pracovníků?*
- Jaký máte názor na množství potřebných náležitostí? *Mám na mysli formuláře a různá potvrzení, které jsou od žadatelů vyžadovány? Je nějaká součást těchto požadavků, která Vám přijde zbytečná a naopak mělo by se požadovat něco, co se od žadatelů nepožaduje?*
- Jaký je podle Vás přínos přípravných kurzů pro žadatele o osvojení? *Jak to na Vás působilo? Myslíte si, že Vás dostatečně připravila účast na kurzu pro budoucí roli osvojitele?*
- Je něco, co Vám v procesu připravování chybělo? *Je něco, co by se Vám nelíbilo?*
- Dostáváte nějaké pravidelné zprávy? *Jste v kontaktu s úřady či sociální pracovníci?*

C. Proces adopce a kritika

- Co si myslíte o procesu adopce z hlediska délky jejího trvání?
Jaký máte názor na roli byrokracie v tomto procesu?
- Jaké vidíte slabiny v tomto procesu?
Jaké další problémy podle Vás provází proces adopce?
- Jaké znáte alternativy, kromě adopce, které nabízí náhradní rodinnou péči?
Proč jste si vybrali z těchto možností právě adopci?
- Znáte nějaká sdružení, která pomáhají žadatelům o adopci?
Využili jste poradenství některé z nich? Byl/a jste spokojen/a?
- Pokud potřebujete radu, kam se obracíte? *Využíváte nějaká online fóra?*
Sdružujete se nějakým způsobem s ostatními žadateli nebo osvojiteli?

D. Názory

- Znáte termín přímá nebo také otevřená adopce?
Co si myslíte o možnosti otevřené adopce?
- Myslíte si, že má na opuštěné děti nějaký vliv pobyt v kojeneckých ústavech?
- Myslíte si, že je pro opuštěné děti vhodné prostředí v kojeneckých ústavech z hlediska jejich vývoje? *Např. co se týče podnětů pro jejich sociální, psychický nebo fyzický rozvoj?*

Závěrečné otázky

- Je podle Vás ještě něco, na co jsem zapomněla, a mělo by zaznít?
Nějaká oblast či nedostatky, o kterých jsme nemluvili?

Příloha č. 5: Seznam zkratek

- CZSO – Český statistický úřad
- FOD – Fond ohrožených dětí
- MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí
- ÚZIS – Ústav zdravotnických informací a statistiky